

İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması

İzzet Eroğlu*

1. Giriş

İnsan hakları, insana sırf insan olması sebebiyle tanınan vazgeçilemez ve devredilemez haklardır. İnsan haklarının anlam kazanabilmesi, sadece resmi dokümanlarda kategorize edilmesine veya ülkelerin Meclislerinde benimsenmesine değil, uygulanabilmesine bağlıdır. Bu sebeple insan haklarının tanınmasıyla yetinilmeyerek uygulanabilmesi ve ihlallerin önlenmesi amacıyla yasama ve yürütme organı bünyesinde çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur.

Meclislerin kanun yapma ve hükümeti denetleme olmak üzere esaslı iki görev ve yetkisi bulunmaktadır. Denetim görevinin, özellikle güçler ayrılığı ilkesinin egemen olduğu başkanlık sistemlerinde, gereği üzere yerine getirildiği söylenebilir. Yasama ve yürütme organının farklı mekanizmalar yoluyla oluşması bunu temin etmektedir. Ancak aynı durumu parlamenter sistemler için söylemek güçtür. Yürütme organının yasama organından kaynaklanması, benzeşmeyi beraberinde getirerek Meclisin denetim görevini yerine getirmesini büyük ölçüde işlevsizleştirmekte ve iktidar partisinin hükümeti denetleme noktasında genelde isteksiz davranması ile neticelenmektedir.

Meclis denetim görevini yazılı ve sözlü soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru yollarıyla yerine getirmektedir. Bu makalede

* TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Yasama Uzmanı.
E-posta: izzeteroglu@tbmm.gov.tr

insan haklarının korunmasının sağlanması bağlamında Meclis araştırması ele alınacaktır.

2. Meclis Araştırması

Anayasanın 98. maddesinin üçüncü fıkrasına göre Meclis araştırması belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir. TBMM İçtüzüğü'nün 104. maddesine göre Meclis araştırmasının açılmasında, genel görüşmenin açılmasındaki hükümler uygulanır. Meclis araştırması, hükümet, siyasi parti grupları veya en az yirmi milletvekili tarafından Meclis Başkanlığına verilecek önerge ile istenebilir. Yapılacak öngörüşme sonrasında Meclis araştırmasının açılıp açılmayacağına Genel Kurul işaret oyuyla karar verir. Meclis araştırması, kurulacak olan özel bir komisyonla yerine getirilir. Komisyonun üye adedi, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışacağı hususu Meclis Başkanlığının teklifi ile Genel Kurul tarafından kararlaştırılır. Komisyonun çalışmalarını üç ay içerisinde bitirmesi gerekir. Üç ay içerisinde komisyon çalışmaları tamamlanamazsa bir aylık kesin süre verilir. Komisyonun bir aylık kesin süre içerisinde de çalışmalarını tamamlayamaması durumunda çalışmaların tamamlanamamasının nedenleri veya o ana kadar varılan sonuçlar hakkında on beş gün içerisinde Genel Kurulda görüşme açılır. Genel Kurul görüşme ile yetinebileceği gibi yeni bir komisyonun kurulmasına da karar verebilir.

Meclis araştırması mekanizmasının varlığı, ayrı bir organ olan yasamanın bilgi edinmede hükümete bağlı olmaması gereğinin sonucudur. Yasama organı istediği takdirde yürütmeden bilgi isteyebileceği halde bunu yapmayarak kendisi bilgi edinme faaliyetinde bulunabilir. Özbudun bu durumu şöyle ifade etmektedir:

... Bu itibarla Meclis araştırmasında bulunma hakkının, Anayasada açık bir hüküm olsun veya olmasın her parlamentonun doğal hakkı olduğu kabul edilmektedir. Karar verme yetkisi, bu karar için gerekli olan bilgilerin toplanması yetkisini de içerir.¹

Woodrow Wilson 1885 yılında Kongrenin bilgi edinme işlevinin yasama işlevine bile tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²

TBMM İçtüzüğü'nün 105. maddesinin üçüncü fıkrasına göre Meclis araştırması komisyonu, bakanlıklarla genel ve katma bütçeli dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, Türkiye Radyo Televizyon

¹ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 273.

² C. Herman Pritchett, The American Constitution, Mcgraw-Hill Book Company Inc. New York, Toronto, London, 1959, s. 189.

Kurumundan, kamu iktisadi teşebbüslerinden, özel kanun ile veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklere bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir. Maddenin dördüncü fıkrasında komisyonun gerekli görmesi halinde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabileceği öngörülmüştür.

Meclis araştırması komisyonu raporunun hazırlanması müteakip Genel Kurul'da rapor hakkında görüşme yapılır. Görüşme sonunda bir karar alınmaz. Bu anlamda Meclis araştırması komisyonunun hukuki bir neticesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte dolaylı neticeleri mevcuttur. Bunlar:

- Araştırma neticesinde hükümetin izlediği politikanın doğru olmadığı veya bir bakanın görev alanı ile ilgili olarak kusurlu olduğu tespit edilirse, hükümet veya bakan hakkında gensoru önergesi verilebilir veya meclis soruşturması açılabilir.
- Kusurlu görülen kamu görevlisi hakkında suç duyurusunda bulunulabilir.
- Ankara dışında yapılan çalışmalarda görülen eksikliklerin ilgililere hemen iletilmesi sorunun çözümüne katkı sağlamak ve idarenin kendine çeki düzen vermesine neden olmaktadır.³
- Durum tespiti sonrasında sorunun çözümü için yasal düzenleme gerektiği sonucuna varılmışsa yasal düzenleme yapılabilir.
- Raporun Genel Kurulda görüşülmesi ile birlikte konu hakkında kamuoyunun dikkati çekilir. Bu şekilde toplumsal duyarlılık gereken konularda daha fazla bireye ulaşılabilir.

Meclis araştırması komisyonları raporları esas itibarıyla konu hakkında kamuoyunun dikkati çekmesi bakımında eğitici bir etkiye sahiptir. Meclis araştırması komisyonlarının esas amaçlarından biri kanuni düzenleme yapılacak bir alanda bilgi edinmek olmasına rağmen bu tür komisyonlara pek rastlanmamaktadır. Ancak Meclis araştırması komisyonları raporlarında konu hakkında kanuni düzenleme ile ilgili önerilere de yer verilmektedir.

3. Meclis Araştırmasında Bazı Sorunlar

Türkiye'deki Meclis araştırması kurumu incelendiğinde bazı yapısal sorunların olduğu görülecektir. Bunlar:

³ Şeref İba-Rauf Bozkurt, 100 Soruda Parlamento Türk Parlamentosu Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Eylül, 2004, s. 204.

3.1. Meclis Araştırmasının İÇtüzükte Düzenlenmesi

Meclis araştırması komisyonu yetkilerinin TBMM İÇtüzüğünde düzenlenmesi sorunlara yol açmıştır. Öncelikle içtüzük ile üçüncü kişileri bağlayıcı hüküm koymak Anayasa ile bağdaşmamaktadır. Anayasanın 13. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği öngörülmüştür. İÇtüzük kanun değil, TBMM kararı niteliğinde olduğundan üçüncü kişileri bağlayıcı hüküm tesis edemez. Uygulamada da Meclis araştırması komisyonları, gerekli bilgi ve dokümanların verilmemesinden şikayet etmişlerdir.⁴

3.2. Devlet Sırrı ve Ticari Sır

TBMM İÇtüzüğünün 105. maddesinin son fıkrasıyla devlet sırları ile ticari sırlar, Meclis araştırması kapsamı dışında bırakılmıştır. Türk hukuk siteminde ticari sır ve devlet sırrının kapsamı, içeriği, niteliği ve sınırları ile ilgili açık bir düzenleme mevcut değildir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile ticari sır ve devlet sırrına belirlilik getirilmeye çalışılmışsa da sorunu çözdüğü söylenemez. Kanunun “Bilgi Edinme Hakkının Sınırları” başlıklı dördüncü bölümünde ticari sır ve devlet sırrı bağlamında üç madde bulunmaktadır. Birinci olarak 4982 sayılı Kanununun 16. maddesinde, açıklanması halinde devletin emniyetine, dış ilişkilerine, millî savunmasına ve millî güvenliğine açıkça zarar verecek ve niteliği itibarıyla devlet sırrı olan, gizlilik dereceli olan bilgi ve belgeler devlet sırrı olarak ifade edilmiştir. İkinci olarak 17. maddeye göre açıklanması ya da zamanından önce açıklanması halinde, ülkenin ekonomik çıkarlarına zarar verecek veya haksız rekabet ve kazanca sebep olacak bilgi ve belgeler, ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi veya belge olarak öngörülmüştür. Son olarak 18. maddeye göre sivil ve askeri istihbarat birimlerinin görev ve faaliyetlerine ilişkin bilgi veya belgeler, istihbarata ilişkin bilgi veya belge olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaların da sorunu çözmesi güçtür. Tanımlamalarda adeta soyutu, soyutla tanımlama yoluna başvurulmuştur. Bu düzenleme Meclis araştırması komisyonlarının sorununu çözememiştir. Çünkü Meclis araştırması ile bilgi edinme hakkı müesseselerinin mahiyetleri ve amaçları birbirinden farklılık arz etmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun(TCK) yedinci bölümü, devlet sırları aleyhine suçlar ve casusluğa ayrılmıştır. 326. madde ve diğerlerinde devlet sırrı ile ilgili açık bir tanımlama mevcut değildir. Devlet sırrı, devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları bakımından niteliği itibarıyla gizli kalması

⁴ Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, YY. 2, SS. 344, s. 5.

gereken bilgiler olarak tanımlanmıştır. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun(CMK) 47. maddesinde ise devlet sırrı şu şekilde tanımlanmıştır: “Açıklanması, Devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeni ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikteki bilgiler, devlet sırrı sayılır.” Devlet sırrının ne olduğuna yönelik düzenlemeler açıklıktan yoksundur. Meclis araştırması komisyonu bağlamında neyin devlet sırrı olduğuna yürütme organı kendiliğinden karar verdiğinden Meclisin bilgi edinme ve denetleme görev ve yetkisi akamete uğramaktadır. Bu şekilde denetleme alanı hükümetin iznine bağlanmıştır.⁵ Denetleme yetkisi ve görevinin asıl sahibi Meclis ise devlet sırrı konusunda karar verme yetkisi Meclise veya yargı makamlarına bırakılmalıdır. Hükümetin bilgileri devlet sırrı gerekçesi ile vermeyerek Meclisin denetim görevini yerine getirmesine engel olması demokratik sistemin mantığı ile bağdaşmaz.⁶

3.3. Yargıya İntikal Eden Konular

Meclis araştırması komisyonlarının görev alanları ile ilgili herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.⁷ Anayasanın 98. maddesinde “belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan inceleme” ifadesi kullanılmıştır. İktüzükte de devlet sırları ve ticari sırların Meclis araştırması kapsamında olmadığı haricinde görev alanı ile ilgili bir hüküm mevcut değildir. Görev alanı ile ilgili sınırlama mevzu bahis olduğunda Anayasanın 138. maddesi gündeme gelmektedir. 138. maddenin ikinci fıkrasına göre hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Aynı maddenin 4. fıkrasında ise görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamayacağı, görüşme yapılamayacağı veya herhangi bir beyanda bulunulamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasanın 20. maddesinde özel hayatın gizliliği teminat altına alındığından kişilerin özel hayatları hakkında Meclis araştırması komisyonu kurulamaz.⁸ Buna ek olarak Anayasanın 48. maddesi ile güvence altına alınan “Çalışma ve sözleşme hürriyeti” bağlamında kişilerin ticari iş ve işlemleri Meclis araştırması komisyonunun konusu olamaz.⁹ Bu doğrultuda

⁵ Erdal Onar, Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 419, Ankara, 1977, s. 96.

⁶ Erdal Onar, a.g.e., s. 96.

⁷ Erdal Onar, a.g.e., s. 7.

⁸ Erdal Onar, a.g.e., s. 95.

⁹ Ali Hakan Evik, “Yargıya İntikal Etmış Bir Konu Hakkında Meclis Araştırması Açılmasının Hukuki Analizi”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. X, S. 3-4, Y. 2006, Erzincan, Aralık, 2006, s. 102.

Meclis araştırması komisyonlarının konu sınırlaması açısından üç sınırın bulunduğu söylenebilir: 1. Yargı yetkisinin kullanılması 2. Devlet sırrı ve ticari sır 3. Özel hayatın gizliliği ve çalışma ve sözleşme hürriyeti. Genelde Meclis araştırma komisyonlarının konusu, amaç bakımından kanuni düzenleme yapılacak bir alanda bilgi edinilmesi veya hükümet faaliyetlerinin denetimine münhasırdır.¹⁰

Yargıya intikal etmiş bir konu hakkında Meclis araştırması komisyonu kurulmasından maksat, olayda hükümetin sorumluluğunun mevcut olup olmadığını tespit etmektir. Yargıya intikal eden konular hakkında Meclis araştırması komisyonu kurulmasına, yargı organı etki altında bırakılacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Bunun Anayasanın 9 ve 138. maddelerine aykırı olduğu iddia edilmiştir.¹¹ Anayasanın 138. maddesinde seçilen ifadeye dikkatli bir şekilde bakıldığında şu fark edilecektir. "Yargıya intikal edilen bir konu ile" ibaresi değil "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile" ibaresi kullanılmıştır. Buradan yasama organının faaliyetleri bağlamında kısıtlanan sadece "yargı yetkisinin kullanımına" ilişkindir. Maddenin tarihi gelişimi de bunu açıkça göstermektedir.¹² Aksi takdirde yasama organının denetim görevinin anlamı kalmayacak ve yasama yetkisi işlevsiz hale gelecektir.¹³ Örneğin bir konu hakkında Meclis araştırması komisyonu kurulması düşünülüyorsa, konu yargıya intikal ettirilerek bu engellenebilir. Anayasa Mahkemesi de verdiği 1970/25 esas numaralı kararında, yasama organının çalışma alanının belirlenmesinde önemli noktanın yargı yetkisinin kullanımına müdahale olup olmadığı hususu olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Bu sebeplerle yargıya intikal eden bir

¹⁰ Erdal Onar, a.g.e., s. 23.

¹¹ Ali Hakan Evik, agm., s. 115-123.

¹² Habip Kocaman, "Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı", Yasama Dergisi, S. 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 10-11.

¹³ Habip Kocaman, a.g.m., s. 24.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 18.06.1970 tarihli ve 1870/25 esas sayılı kararında şöyle denilmektedir:

"Anayasanın yasakladığı; yasama meclislerinde, görülmekte olan bir dâva hakkında veya yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya beyanda bulunulması değildir. üçüncü fıkra hükmü yalnızca görülmekte olan bir dâva hakkında yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulmasını, görüşme yapılmasını ve beyanda bulunulmasını yasaklamaktadır. Bir başka deyimle yasama meclislerindeki görüşmelere üçüncü fıkra ile konulan kısıtlama, sadece "belirli bir davada kullanılan yargı yetkisi" ile sınırlıdır..

Bilindiği üzere 132. maddenin üçüncü fıkrası temsilciler meclisi anayasa komisyonu tasarısında "görülmekte olan bir dâva hakkında yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz" biçiminde idi ve temsilciler meclisinde böylece kabul edilmişti. "yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili" deyimini millî birlik komitesince fıkraya eklenmiş ve iki deyim arasında kurulan bağlantı, hükme hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek bir kesinlik ve açıklık kazandırmıştır.

Öte yandan hükmün getirilmesiyle güdülen erek de ortadadır. Kurucu meclis, geçmişin olaylarını gözönünde bulundurarak yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere müdahale edilememesi ve mahkemelerin bağımsızlığının korunması üzerinde titizlikle durmuş ve üçüncü fıkranın birinci cümlesi hükmüyle yasama meclislerindeki görüşmelerin, soruların ve beyanların bir dâvada kullanılan yargı yetkisini etkilemesini önlemiştir. Güdülen ereğin sınırı budur ve böyle bir hükümlerle yasama meclislerinin

konuda hükümetin sorumluluğunun tespiti için Meclis araştırması komisyonu kurulabilir.¹⁵ Uygulamada da yargıya intikal eden birçok konu hakkında Meclis araştırması komisyonu kurulmuştur.

4. İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Meclis Araştırması

İnsan haklarının korunması bağlamında insan hakları ile ilgili birçok Meclis araştırması komisyonu kurulmuştur. Meclis araştırmasının bilgi edinmeye münhasır olması neticesinde Meclis araştırması, insan haklarının korunmasına etkili bir çözüm sağlamakdan ziyade kamuoyunun dikkatini çekerek katkı sağlamaktadır.

Meclis araştırmasının konusu genelde hükümet faaliyetleri olmakla birlikte ülkemizde insan hakları bağlamında Meclis araştırması komisyonlarının çalışmaları incelendiğinde faaliyet sahasının hükümetin de nüfuz edemediği “derin devlet” denilen hukuk dışı alanın incelenmesi olduğu görülmektedir. Bu sebeple hükümetler de genelde kendi faaliyetlerinin incelenmesinde istekli olmazken; amacın hukuk dışı alanın incelenmesi olduğunda Meclis araştırması önergelerine destek verdikleri müşahede edilmektedir. Bu şekilde hükümet kendisinin tek başına yapamayacağı düşündüğü konularda Meclisin desteği ile çözüm bulmayı hedeflemektedir. Demokratik kural ve kurumların tam anlamıyla yerleşmediği Türkiye’de devlet yetkilerinin şahsi amaçlarla kullanılması, çeteleşmenin meydana gelmesi ve dolayısıyla insan hakları ve hukuk devleti ilkelerinden söz edilemeyen hukuk dışı alanın oluşması sonucu bu hukuk dışı ilişkiler ağının ortaya çıkarılmasına yönelik birçok Meclis araştırması komisyonu kurulmuştur.

İnsan haklarının korunması bağlamında yargıya intikal eden olaylarda Meclis araştırmasının kurulamayacağı kabul edilmesi, parlamenter denetim yolları aracılığı ile insan haklarının korunamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü her insan hakları ihlalinin müeyyidesi ceza kanunlarında düzenlenmiştir. Bu sebeple insan haklarının üstünlüğü doğrultusunda yargıya intikal etmiş

---

anayasal görev ve yetkilerinin aksamasına ve engellenmesine yol açılması düşünülmemiş; düşünülebileceği tasavvur edilmemiştir. anayasa ilkelerinin tek tek ve bir bütün olarak ele alınması halinde varılacak sonuç bu gerçeği derhal ortaya koyar...

Dâva konusu kararda benimsenen görüş, anayasa'nın 132. maddesinin üçüncü fıkrasına, yalnız olayda olduğu gibi anayasalın 90. maddesinin değil, 89. maddesindeki gensoru, 88. maddesindeki soru, genel görüşme, meclis araştırması gibi denetim yollarının tümünün, 79. maddesindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinin, hattâ türkiye büyük millet meclisinin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisinin işlemlerini aksatmaya kadar varabilecek bir ters anlam vermektedir. metni açık ve konuluş ereği belli bir hükmün bütün bir anayasa düzenini olumsuz biçimde böylesine etkileyebileceği düşüncesini hukuk mantığına sığdırmanın olanağı yoktur.” www.anayasa.gov.tr esas: 1970/25 Erişim Tarihi: 22.06.2007.

¹⁵ Erdal Onar, a.g.e., s. 25, 100.

konularda Meclis denetiminin yapılamayacağı kabul edilemezdir. Bununla birlikte insan hakları ihlallerinin incelenmesi amacıyla kurulan Meclis araştırması komisyonlarının yargı yetkisinin kullanımına müdahale niteliğindeki işlem ve eylemlerden özenle kaçınmaları hem insan haklarının hem de Anayasanın gereğidir. Yargı mekanizması insan haklarını korumanın hakiki teminatı olduğundan; bunu etkisiz kılacak müdahale insan hakları ihlaline sebebiyet verecektir.

İnsan hakları ihlallerinin yürütmeden kaynaklanması olgusu karşısında yargının etkili olamaması sonucu birçok insan hakları ihlali cezasız kalmaktadır. Uluslararası sivil toplum örgütlerinin de değinmiş olduğu önemli konulardan biri olan cezasızlık (impunity) insan haklarının korunmasının önündeki engellerden en önemlilerindedir. Ülkemizdeki insan hakları ihlaline karışan güvenlik görevlilerinin mahkemeye getirilememesi veya bulunamaması, cezasızlık kurumunun ülkemizde de etkin olduğunu göstermektedir.¹⁶ Ayrıca demokratik düzenin yerleşemediği ülkelerde güçler dengesinin sonucu olarak yargının müdahale edemediği hukuk dışı alanlar mevcuttur. Ülkemiz uygulamasında bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Ceza kanunlarında öngörülen bir fiil birileri tarafından gerçekleştirildiğinde yargı makamları duraksamadan harekete geçebilirken; bazıları tarafından gerçekleştirildiğinde ise sessiz kalabilmektedir.¹⁷

Askeri Ceza Kanununun “Siyasi faaliyette bulunanlar” başlıklı 148. maddesi¹⁸ ile asker kişilerin siyasi amaçla toplantı ve gösteri yapması, beyanat vermesi gibi

¹⁶ “Altunbaş’ta firarilik devam”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=113995>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “10 polis herkesle dalga geçiyor”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=108686>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Türkiye’de adalet ve hsyk’da neler oluyor?”, Kürşat Bumin, <http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=4417&y=kursatbumin>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.

¹⁷ “Elveda Şemdinli”, Mehmet Altan, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=120777>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “darbenin savcısı.”, Mehmet Altan, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=116915>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Darbe yap ama fikir söyleme...”, Mehmet Altan, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=113590>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Darbe teşebbüsü unutulmasın”, Nazlı Ilıcak, <http://www.takvim.com.tr/2007/04/12/yaz1606-3140-124.html>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Medyanın yolu Ümraniye’den geçemedikçe...”, Ekrem Dumanlı, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=555653>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Bu işte bir yanlışlık var”, Ekrem Dumanlı, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=525264>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Yargıda neler oluyor?”, Ekrem Dumanlı, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=515743>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Yargıda çifte standart” adnan keskin, zihni erdem, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=9431>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “Demokrasiye karşı darbe hukuku”, Hasan Celal Güzel, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=200585>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.; “hukukçu askerini gizli müttefik”, neşe düzel (Ümit Kardaş ile yaptığı mülakat), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=152096>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.

¹⁸ Askeri Ceza Kanunu’nun 148. maddesi şöyledir:

“Siyasi faaliyette bulunanlar madde 148- (değişik: 22.3.2000 – 2551 sayılı kanun) askeri şahıslardan;

a) siyasi bir partiye üye olmak için müracaat eden veya herhangi bir suretle siyasi partilere girenler,
b) siyasi amaçla toplantı yapan veya aynı amaçla siyasi gösterilere katılanlar,
c) siyasi amaçla nutuk söyleyen, demeç veren, yazı yazan veya telkinde bulunanlar,

faaliyetleri ceza yaptırıma bağlanmıştır. Son elli yıllık Türkiye tarihi incelendiğinde en üst düzey askeri yetkililerin siyasete müdahale ettiği¹⁹, iç veya dış politika konularında açık beyanat verdikleri²⁰, siyasi parti genel başkanlarına veya mensuplarına cevap verdikleri²¹, görülmüştür. Bunların tamamı Askeri Ceza Kanunu'nun mezkur maddesindeki suça vücut vermesine rağmen yargılama bir yana; soruşturmaya bile başlanılmamıştır. Bu gibi herkesin bildiği ancak söz söylemekten çekindiği konuların hukuk sınırları içinde kalması amacıyla Meclis araştırması komisyonları, kamuoyunun da duyarlılığını harekete geçirerek antidemokratik uygulama ve insan hakları ihlallerinin önlenmesine katkı sağlayabilir.

Bu bağlamda Meclis araştırması bazı insan hakları ihlallerine dikkati çekerek cezasızlık kurumunun hafiflemesini veya ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Kamuoyunun dikkatine sunulan insan hakları ihlalleri yürütme ve yargıda hareketliliğe sebep olmakta, ilgili olayla sınırlı da olsa gerekenler yapılmaktadır. Ayrıca insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak elde edilen bilgiler ışığında Meclis soruşturması açılarak bakanın ya da hükümetin sorumluluğuna gidilebilir.²² Ayrıca sorun mevzuattan kaynaklanıyorsa kanun değişikliği ile sorun giderilebilir. Bu itibarla meclis araştırmasının insan haklarının korunmasındaki işlevi sınırlı kalmakta ve daha çok insan haklarını korumaya yönelik diğer koruma

d) siyasi toplantılara resmi veya sivil kıyafetle katılanlar,

e) herhangi bir sebeple yalnız veya toplu olarak siyasi mahiyette beyanname hazırlayan, hazırlanmış beyannameyi imzalayan, imzalatan veya yayım organlarına ulaştırılan veya dağıtılanlar, fiil daha ağı bir cezayı gerektirmediği takdirde, bir aydan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

bu cürümler, seferberlikte işlenirse ceza iki misil olarak hükmolunur.”

19 27 Nisan 2007 tarihli Genelkurmay Başkanlığı basın açıklaması:

http://www.tsk.mil.tr/10_arsiv/10_1_basin_yayin_faaliyetleri/10_1_basin_aciklamalari/2007/ba_08.html, Erişim Tarihi: 25.06.2007.

20 14.02.2007 tarihli konuşma metni:

http://www.tsk.mil.tr/10_arsiv/10_1_basin_yayin_faaliyetleri/10_1_7_konusmalar/2007/gnkrurbskwashi_nytonkonusmasi_14022007.html, Erişim Tarihi: 25.06.2007.

21 Demokrat Parti Genel Başkanı Mehmet Ağar bir konuşmasında kendi dönemlerinde askerin konuşamayacağı belirtmiştir. ülkenin yönetimine talip bir siyasi partinin, kalkınma projeleri, demokratik açılımlar ve askerin rolü ile ilgili bir programın olmasından daha doğal bir şey olamaz. bunun sınırı anayasa'da öngörülen kurallara uygunluktur. Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasında siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağı, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamayacağı ve suç işlenmesini teşvik edemeyeceği belirtilmiştir. bu belirtilen kayda aykırı olmamak şartıyla siyasi partiler iktidara geldiklerinde Anayasa'da bile değişiklik yapacaklarını vaad edebilirler. uygulamada da siyasi partilerin büyük çoğunluğunun yeni bir anayasa hazırlanması veya anayasa'da değişiklik yapılmasına dair vaatleri bulunmaktadır. mehmet ağar'ın adı geçen konuşmasını müteakip günlerde genelkurmay başkanı yaşar büyükkanıt “o zat iktidarda olsa da bu tür konuları konuşacaklarını” ifade etmiştir. <http://www.milliyet.com.tr/2006/10/14/siyaset/axsiy01.html>, Erişim Tarihi: 25.06.2007.; “Askerin Ağar ile Polemiği”, Nazlı Ilıcak, <http://www.takvim.com.tr/2006/10/17/yaz1606-3140-103.html>, Erişim Tarihi: 02.07.2007.

22 1924 Anayasası'nda Meclis araştırması ve soruşturması ayrı ayrı değil de ‘meclis tahkikatı’ adı altında yargısal nitelikli araştırmaları da içermekteydi. Bu durum 1961 anayasası ile ayrılmış ve yargısal nitelikli bilgi edinme meclis soruşturması adı altında düzenlenmiştir. Şeref İba, Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği, Bilgi Yayinevi, Ankara, 1997, s. 55.

mekanizmalarının harekete geçirilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple insan hakları alanında kurulan Meclis araştırması komisyonlarının yargı organının işlevini yerine getirmesine katkı sağladığı söylenebilir. Diğer bir deyişle Meclis araştırması komisyonları, insan haklarının korunmasına katkı sağlayan tali bir denetim yollarından biridir.

Meclis araştırması komisyonlarının bazı hallerde insan haklarını koruma bir yana; insan haklarının ihlaline sebebiyet verdikleri görülmüştür. Birleşik Devletler uygulamasında Martin Dies başkanlığında “Amerikan Aleyhtarı Faaliyetleri Komisyonu” ve Senatör Joseph McCharty başkanlığındaki “Hükümet İşlerini Araştırma Komisyonu” insan haklarına aykırı bir şekilde komünizm sempatanlarının tespiti ve bu kişilerin teşhiri amacıyla faaliyet göstermiştir.²³ Araştırma komisyonunun bu faaliyetleri siyasi literatüre McChatryizm olarak geçmiştir. Türkiye’de 1960 yılında çıkarılan 27 Nisan 1960 tarih ve 7468 sayılı TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanunla Meclis araştırması komisyonuna olağanüstü yetkiler²⁴ verilmiştir. 1960 askeri müdahalesinin sebeplerinden biri olan Kanunun uygulanması sonucu insan hakları ihlalleri yaşanmıştır.

Amerikan Yüksek Mahkemesi 1957 yılında verdiği Watkins davasında (Watkins v. United States 1957) Kongre’nin araştırma yetkisinin geniş, ancak sınırsız olmadığını belirterek Watkins’in²⁵ mahkumiyetini bozmuştur.²⁶ Mahkeme Başkanı Warren bunu şöyle izah etmiştir:

²³ Erdal Onar, a.g.e., s. 124-125.

²⁴ Kanunun 2. maddesi şöyledir: Madde 2. – Türkiye Büyük Millet Meclisi tahkikat encümenleri;
 A) Tahkikatın selamlele cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine,
 B) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabi veya tevziinin men’ine,
 C) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına,
 Ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya aşyanın zaptına,
 D) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya,
 E) Tahkikatın selamlele intacı için lüzumlu göreceği tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye,
 Dahı Salahiyetlidir.

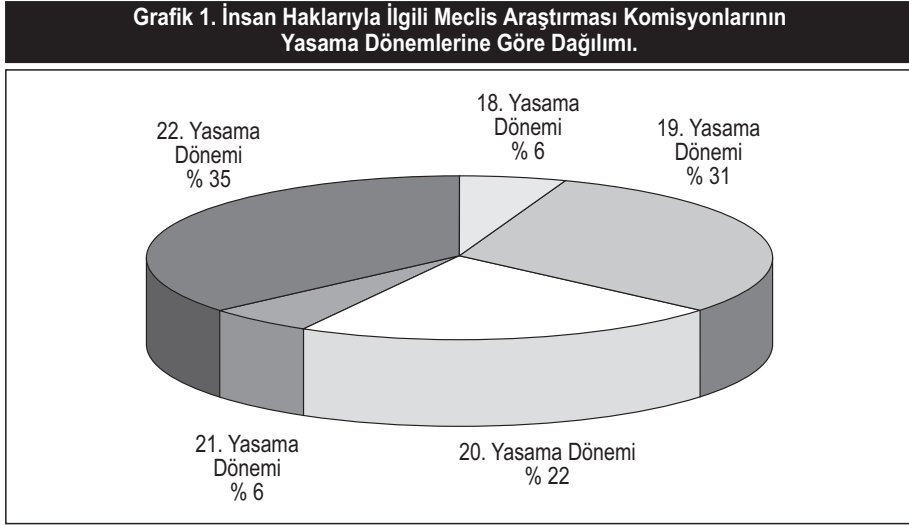
²⁵ Çiftlik Teçhizatı Çalışanları Sendikasının yerel görevlisi olan Watkins 1954 yılında amerikan aleyhtarı faaliyetleri komisyonu’na ifadesini vermiştir. geçmişteki faaliyetlerinin tamamını anlatmıştır. komünist pankart taşıyıcısı olduğunu ve parti disiplinini kabul ettiğini reddetmiştir, ancak 1942’den 1947’ye kadar parti ile işbirliği içerisinde olduğunu ve bazı dürüst insanların kendisinin parti’nin üyesi olduğunu düşünecek düzeyde parti faaliyetlerine katıldığını itiraf etmiştir. fakat komisyon kendisindeki isim listesindeki kişilerin parti üyesi olup olmadıklarını sorduğunda cevap vermemiştir. parti üyeliği devam edenler hakkında bilgi verebileceğini, ancak önceden parti üyesi olup da üyeliği devam etmeyenler hakkında bilgi vermeyeceğini belirtmiştir. ayrıca bu tür soruların komisyon’un çalışması ile ilgili olmadığını ve kanunun böyle bir yetki vermediğini iddia etmiştir. yüksek mahkeme bire karşı altı oyla Watkins’in mahkumiyetini bozmuştur. mahkeme komisyon önünde ifade vermeye zorlanmalarının birinci düzenleme’ye (First Amendment) aykırı olduğuna karar vermiştir. C. Herman Pritshett, a.g.e., s. 196-198.

²⁶ C. Herman Pritshett, a.g.e., s. 196-197.

Biz her Kongre araştırmasının, herhangi bir özel hakkın ilgilendirdiği alanın dengesini bozan toplumsal ihtiyaç sebebiyle mazur görüldüğünü, basit bir şekilde düşünemeyiz. Aksi takdirde yargı organına Anayasa tarafından verilen, Kongrenin adil olmayan bir şekilde özel hayatın gizliliği hakkını ihlal edemeyeceği veya kişinin ifade, basın, din ve toplantı hürriyetini tahdit edemeyeceğini sağlama görevini yerine getirmekten kaçınılmış olacaktır.²⁷

Bu sebeple Meclis araştırması komisyonlarının faaliyetleri, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini ihlal etmemelidir.

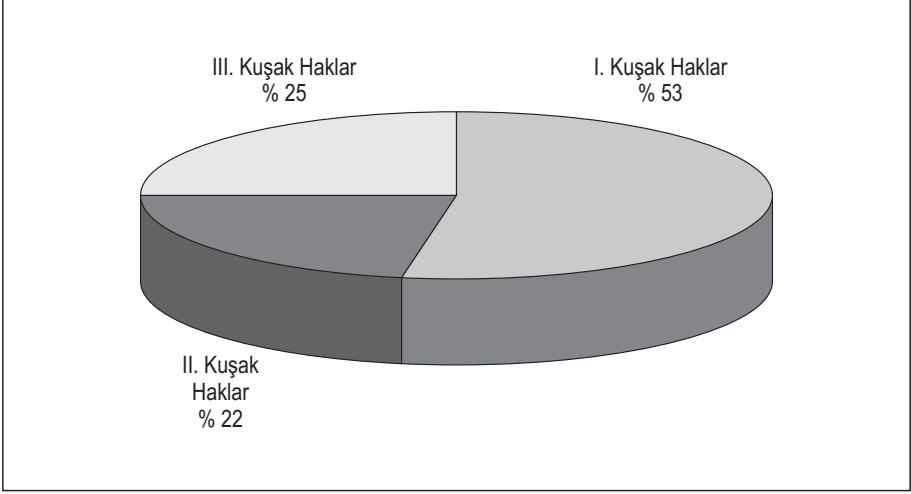
İnsan haklarıyla ilgili Meclis araştırması komisyonlarının yasama dönemlerine göre dağılımı ile bunların 1, 2, ve 3. kuşak haklara göre dağılımı aşağıdaki grafikte yer almaktadırlar.

Bu tabloda insan hakları ile ilgili Meclis araştırmaları beş yasama dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Beş yasama dönemi içerisindeki Meclis araştırmaları sayısının yüzde oranları tablodaki gibi ortaya çıkmıştır. İnsan haklarına ilişkin Meclis araştırması komisyonlarının 19. ve 22. Yasama Döneminde yoğunlaştığı görülmektedir. 19. Yasama Döneminde çok sayıda Meclis araştırması komisyonunun kurulması, dönemde yaşanan kaotik olaylardan, 22. Yasama Dönemindekiler ise çevre değerlerinin önem kazanmasından ve bazı konularda (şiddet, töre cinayetleri vb.) kamuoyu duyarlılığının artmasından kaynaklanmaktadır.

²⁷ C. Herman Pritchett, a.g.e., s. 205-206.

Grafik 2. İnsan Haklarıyla İlgili Meclis Araştırması Komisyonu Konularının 1, 2 ve 3. Kuşak Haklara Göre Dağılımı.

Tabloda insan haklarıyla ilgili Meclis araştırması komisyonları konularının birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklara göre dağılımı gösterilmiştir. Çalışmalarda birinci kuşak hakların ağırlığı (% 53) açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca tarihsel gelişim bakımından sonradan ortaya çıksa da üçüncü kuşak hakların oranının ikinci kuşak haklardan fazla olması dikkati çekmektedir. Bunda çevre hakkının devamlı gündemde olması büyük önemi haizdir.

Aşağıdaki tabloda insan hakları alanında kurulan Meclis araştırması komisyonları hem dönemlerine göre hem de hakların kuşaklara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. İnsan Hakları Alanında Kurulan Meclis Araştırması Komisyonlarının Dönemlere ve Hakların Kuşaklara Göre Dağılımı.

Dönemler	I. Kuşak Haklar	II. Kuşak Haklar	III. Kuşak Haklar
18. Yasama Dönemi	—	1	1
19. Yasama Dönemi	6	3	2
20. Yasama Dönemi	8	—	—
21. Yasama Dönemi	2	—	—
22. Yasama Dönemi	3	4	6
Toplam	19	8	9

5. 18-22. Dönemler Arasında Kurulan İnsan Haklarına İlişkin Belli Başlı Meclis Araştırması Komisyonları

Faili meçhul ve siyasi cinayetlerden köy boşaltmalara kadar birçok insan hakları sorunuyla ilgili Meclis araştırması açılmıştır. Kurulan Meclis araştırması komisyonlarının bazıları önemine binaen ayrı olarak ele alınacaktır Diğerleri ise ismen belirtilerek kısa bilgi verilecektir.

5.1. Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu²⁸

19. Yasama Dönemi 5. Yasama Yılında DYP Grup Başkanvekili ve Zonguldak Milletvekili (Mv.) Güneş Müftüoğlu, ANAP Grup Başkanvekili ve Kütahya Mv. Mustafa Kalemlı, SHP Grup Başkanvekili ve İçel Mv. Aydın Güven Gürkan, RP Grup Başkanvekili ve Kocaeli Mv. Şevket Kazan ve CHP Grup Başkanvekili ve Ankara Mv. H. Uluç Gürkan'ın ülkemizin çeşitli yörelerinde işlenen faili meçhul cinayetlerle ilgili Meclis araştırması yapılması önermeleri kabul edilerek Komisyon oluşturulmuştur.²⁹ Komisyon kamu ve özel kurum ve kuruluşlarından ilgilileri dinleyerek ve gerekli yerlerde yerinde inceleme yaparak hazırlamış olduğu raporu TBMM Başkanlığına sunmuştur.

Komisyon raporu sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde diğer komisyon raporlarının aksine Meclis araştırma komisyonlarının ve yetkilerinin yetersizliği çeşitli ülkelerden örnekler verilerek anlatılmıştır. Devlet sırları ile ticari sırların Meclis araştırmasının kapsamı dışında kalması ağır bir şekilde eleştirilerek bu durumun Komisyonun görevini yerine getirmesini engellediği belirtilmiştir. Özellikle Ankara DGM Başsavcılığı, Komisyonun görev alanı ile ilgili bilgilerin Emniyet Müdürlüğü tarafından verilmesini engellemesi sebebiyle eleştirilmiştir. Hatta raporun sonuç bölümünde Ankara DGM Başsavcısı Nusret Demiral ve Ülkü Coşkun'un eylem ve işlemlerinin takdiri için raporun bir örneğinin Hakim ve Savcılar Yüksek Kuruluna sunulmasına karar verilmiştir.

İkinci Bölümde kısaca Komisyonun görev alanının tespit edilmesi bağlamında faili meçhul siyasi cinayet kavramına açıklık getirilmiştir. Komisyona göre faili meçhul siyasi cinayet, siyasi düşüncesinden ötürü öldürme eylemine maruz kalıp da failleri bilinmeyenler ile siyasi nedenlerle gerçekleştirilen cinayet eylemlerinden failleri bilinmeyen olarak tanımlanmıştır.

²⁸ Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 19, YY. 5, SS. 897.

²⁹ Komisyon Başkanı Kırıkkale Mv. M. Sadık Avundukluoğlu'dur.

Üçüncü Bölümde Komisyonun yaptığı çalışmalar, ifadesine başvurduğu kişiler ve karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır. Dördüncü Bölümde OHAL'in genel görünümü, devlet otoritesinin görünümü, PKK örgütünün propagandasına karşı OHAL'in faaliyetleri, bölgedeki güvenlik güçlerinin durumu ve eksiklikleri, itirafçılık, köy koruculuğu, cezaevlerinin durumu, fahri imamlık kurumu ile istihbarat organlarının genel durumuna değinilmiştir.

Beşinci ve Altıncı Bölümlerde faili meçhul siyasi cinayetlere karışan yasa dışı örgütlerin tarihçeleri, faaliyetleri, takip ettikleri strateji ve esas aldıkları ilkeler incelenmiştir. Bu bağlamda özellikle Hizbullah terör örgütünün çalışmaları ve ayrıca İslamî Hareket Örgütünün ideolojisi ile yasa dışı İBDA/C adlı örgütün oluşumu, kuruluşu, felsefesi, stratejisi, teşkilatlanması, amacı, devrim anlayışı konu edilmiştir.

Yedinci Bölümde toplumda infial uyandırarak toplumsal çatışmaya sebep olabilecek nitelikteki faili meçhul cinayetler ele alınarak ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu bağlamda Gazeteci-Yazar Uğur Mumcu Cinayeti, Prof. Dr. Muammer Aksoy ve Doç. Dr. Bahriye Üçok Cinayetleri, Çetin Emeç Cinayeti, Musa Anter Cinayeti, Vedat Aydın Cinayeti vb. cinayetler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Sekizinci Bölümde ise sonuç ve alınması gereken tedbirlere dair önerilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında siyasi şahsiyetlerin söylemlerinden ve çeşitli ülkelerden örnekler verilerek üstü kapalı bir şekilde devletin faili meçhul cinayetlere karıştığı belirtilmiştir. Bu durum yasal hiçbir dayanağı olmadan silah verilmesi gibi çeşitli somut olaylarla desteklenmiştir. "Alınması Gereken Tedbirlere Dair Öneriler" başlığı altında eldeki bilgiler ve karşılaşılan zorluklar ışığında 33 adet öneriye yer verilmiştir.

Faili meçhul siyasi cinayetler konusu insanın yaşam hakkı ile doğrudan bağlantılı olup, insan haklarından en önemli olanıdır. Çünkü insan hakkının öznesi ortadan kaldırılarak ihlâl sebebiyet verilmektedir.

Komisyon kurulması için verilen önerelerde ve Komisyon raporunun sonuç kısmında faili meçhul cinayetlere insan hakları açısından bakılan bir ibareye rastlanmamaktadır. Konuya raporun genelinde hukuk devleti, sonuç kısmında kamu hizmeti bağlamında yaklaşmaktadır. Zaten Komisyon raporunda insan hakları lafzı, sayılabilecek kadar azdır. Bunların birçoğu da kurum ismi dolayısıyla raporda geçmektedir. Sadece raporun iki yerinde bağımsız olarak konu insan hakları bağlamında ele alınmıştır. Bunlardan birincisi raporun 24. sayfasında Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcısı

Türel Özkarol'un ifadeleridir. Mezkur şahsın ifadelerinde, devletin imajının Avrupa Konseyi ve uluslararası arenada zarar görmemesi bağlamında bu tür cinayetler sebebiyle devlete baskı yapıldığı ve devletin eleştirildiği ifade edilmiştir.³⁰ Konuya insan hakları açısından bakılmasına Mustafa Yılmaz'ın karşı oy yazısında rastlanmaktadır. Karşı oy yazısında şu ifadeler kullanılmıştır:

Kişinin temel hak ve hürriyetlerinin başında “Yaşama Hakkı” gelir. Günümüzde evrensel boyut kazanan insan haklarının en yaşamsalı budur. Devletin varoluş nedeni yurttaşların can güvenliğini sağlamak, buna yönelik eylemlerde bulunanları yakalayıp bağımsız yargıya teslim etmektir. Bu çağdaş devletin başta gelen ödevidir. Anılan işlevin gereğince yerine getirilmemesi devletin en büyük açmazını oluşturur.³¹

Komisyon konuyu tam olarak insan hakları bağlamında ele almasa da konu, doğrudan insan hakları ile ilgili olduğundan kamuoyunun dikkatini insan haklarına çekerek ve yürütme ve yargıyı sorgulayarak insan haklarının korunmasına katkı sağlamıştır.

5.2. Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu³²

20. Yasama Dönemi 1. Yasama Yılında Yalova Mv. Yaşar Okuyan ve 21 arkadaşı ile İstanbul Mv. Bülent Ecevit ve 12 arkadaşının Gazeteci Metin Göktepe cinayetinin açıklığa kavuşturulması ve faillerinin ortaya çıkarılması amacıyla verdikleri Meclis araştırması önermeleri TBMM Genel Kurulunda 15.12.1996 tarihinde 395 sayılı kararla kabul edilmiştir.

Komisyonun amacı, Evrensel Gazetesi muhabiri Metin Göktepe'nin Ümraniye Cezaevinde öldürülen Rıza Boydaş ve Orhan Özen'in Alibeyköy'deki cenaze törenini izlerken 08.01.1996 tarihinde polis tarafından gözaltına alınıp ertesi gün Eyüp Kapalı Spor Salonu bahçesinde ölü olarak bulunması olayının üzerindeki esrarın ortadan kaldırılmasını, herkesi tatmin edecek şekilde açıklığa kavuşturulmasını ve faillerin bulunmasını sağlamaktır.

Araştırma önergesinin sonundaki “faillerin bulunmasını temin etmek amacıyla” ibaresinin yargı yetkisi içerisinde kalan bu hususun TBMM'nin yetkisi

³⁰ Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 19, YY. 5, SS. 897, s. 24.

³¹ Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 19, YY. 5, SS. 897, s. 175.

³² Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 68.

dışında olduğu gerekçesiyle bu ibarenin önerge metninden çıkarılmasına TBMM'nin 14.02.1996 tarihindeki 13. Birleşiminde karar verilmiştir. Komisyon üyelerinin kendi aralarında yaptıkları toplantı sonucunda İstanbul Mv. Mehmet Ali Şahin Komisyon Başkanlığına seçilmiştir.

Komisyonun çalışma konusunun somut olması ve yargıya intikal etmesi sonucu Meclis Araştırması Komisyonu olağanüstü toplantıya çağrılmış, toplantıda 6 Mayıs 1996 tarihinde Metin Göktepe'nin gözaltı sırasında öldürüldüğüne dair iddialarla ilgili kamu davasının açılmış olmasının tespiti nedeniyle Anayasanın 138/3 maddesine dayalı olarak Komisyon çalışmalarına son verilmesine ve Komisyondaki tüm belgelerin İstanbul 6. Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmek üzere Meclis Başkanlığına intikaline karar verilmiştir. TBMM Başkanlığının cevabi yazısında ise Komisyonun görevden kaçınmasının mümkün olmadığını bildirmesi üzerine çalışmalara devam edilmiştir.³³

Komisyon olayla ilgili bilgi ve belgelerin olduğu kamu ve özel kurum ve kuruluşlarıyla yazışmalar yaparak gerekli dokümanları toplamıştır. Ayrıca Dolmabahçe Sarayı çalışma ofisi haline getirilmiş ve burada Mülkiye müfettişleri, ölenin yakınları, muhbir ve müştekiler, Emniyet Müdür Yardımcıları, İlçe Emniyet Müdürü ve İlçe Emniyet Amiri ile 45 polis memuru olmak üzere toplam 68 kişinin bilgisine başvurulmuştur.

Komisyonun çalışmaları sonucunda hazırladığı rapor 19.07.1996 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Komisyon raporu esas itibarıyla iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde konuyla ilgili araştırma ve inceleme faaliyetleri, ikinci bölümde ise değerlendirme ve sonuç kısmı yer almaktadır.

Değerlendirme kısmında belirtildiği üzere Komisyonun çalışmaları yargı yetkisine müdahaleden kaçınma amacıyla iki konuya hasredilmiştir. Bunlardan birincisi mücerret olarak ölüm olayının tespit edilmesi, ikincisi ise Emniyet Teşkilatındaki sistem ile ilgili olarak aksaklıkların neler olduğu ve bunların giderilebilmesi için neler yapılabileceğinin araştırılması, hangi etkenlerin bu olayın oluşumuna neden olduğu ve bundan sonra bu tür olaylarla karşılaşılmasını için ne gibi tedbirlerin alınmasıdır.

Komisyon her ne kadar mücerret ölüm sebebinin tespit edilmesini amaçlasa da somut bir şekilde Metin Göktepe'nin polis tarafından gözaltına alındığını, gözaltında işkence edilerek öldürüldüğünü ve sonrasında Eyüp Kapalı Spor Salonu Bahçesine atıldığını tespit ederek sorumluların cezalandırılması gerektiğini

³³ Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 68, s. 6-7.

belirtmiştir. Komisyon, ölüm olayının tespitinde İçişleri Bakanı Teoman Ünüsan'ın "32. Gün" Programında Mehmet Ali Birand'a verdiği cevabı aynen rapora almıştır: "Konuyla ilgili tam bilgim yok. Ancak son gelen bilgiler Metin Göktepe'nin duvardan düşerek öldüğüdür."³⁴

İşkence olaylarının birçoğuna soruşturma izni verilmezken verilenlerde ise alt kademedeki polis memurlarının soruşturulmasına izin verilmektedir. Söz konusu olayda, en azından ihmali nedeniyle sorumlu olan İstanbul Emniyet Müdürü Orhan Taşanlar ve İl Emniyet Müdür Yardımcısı M. Kemal Bayrak'a İçişleri Bakanlığı tarafından soruşturma izni verilmemiştir.³⁵ Ayyuka çıkan bir işkence olayında bile soruşturma izni verilmemesi yürütmenin konuya yaklaşımını açıkça göstermektedir.

Komisyon raporunda trajikomik şekilde dikkati çeken bir husus ise copun işlevi ile ilgilidir. Rapordaki bununla ilgili ifadeler yoruma mahal vermemektedir:

... Çevik Kuvvetin copu "Haydar" adını verdiği yakınıcı ifadelerinde belirtilmiş, ancak bunun nedeni anlaşılammıştır. Bazı polis memurlarının copla yapılan kötü muameleyi ifade ederken "Haydar bugün de iyi çalıştı." şeklinde beyanda buldukları, ayrıca olay günü bir copun üzerinde "Haydar" yazısı olduğu ve olay günü kırıldığı beyanlardan saptanmış, ancak kırılan bu copun kayıp olduğu anlaşılmıştır.³⁶

Emniyet Teşkilatı ile ilgili kısımda ise güvenlik kuvvetlerinin rolünün hukuk devletinde ne olması gerektiği açık bir şekilde irdelenmiştir. Özellikle sanığın sorgusunun Emniyet görevlilerince değil, yargı makamları tarafından yapılması gerektiğine dikkat çekilmiş ve gözetim altına alınan kişilerin suçu ne olursa olsun polisin asli vazifesinin bu kişilerin insan oldukları unutulmadan can güvenliklerini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca polisin insan hakları konusunda bilgilendirilmesi ve eğitimden geçmesi gerektiğine değinilmiştir.

TBMM Başkanlığına, araştırma komisyonu kurulması istemiyle verilen önerelerde ve Komisyon raporunun çeşitli yerlerinde konuya insan hakları bağlamından yaklaşılsa da bu yaklaşım yetersiz kalmaktadır.

³⁴ Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 68, s. 83.

³⁵ 4778 sayılı Değişik Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 33. maddesiyle 2.12.1999 tarihli 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunun 2. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Bu fıkra ile işkence ve kötü muamele ile ilgili 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154. maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında açılacak soruşturmalarda 4483 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmayacağı öngörülmüştür. Diğer bir deyişle işkence ve kötü muamele işleyen kamu görevlileri hakkında soruşturma izni alınmadan Cumhuriyet Savcılığı doğrudan takibat yapacaktır.

³⁶ Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 68, s. 93, 117.

Somut bir olayda araştırma komisyonu kurularak insan haklarının korunmasında karşılaşılan zorluklar Komisyon raporuyla açık bir şekilde ortaya konmuştur. Meclisin konuya verilen önemin bir göstergesi olarak bir araştırma komisyonu kurarak ölüm olayını incelemesi son derece önemlidir. Ancak Meclisin müdahil olduğu bir insan hakkı ihlâlinin bile ülke kamuoyunun gözü önünde inkar edilmesi veya münferit bir vaka addedilerek önemsenmemesi dikkat çekmektedir. Komisyonun çalışması, kamuoyunun gündemine gelmeyen işkence olaylarının nasıl kolayca kamufle edildiği gerçeğini ortaya koymuş, kısmen de olsa işkence yapan güvenlik görevlilerinin cezasız kalmalarını engellemiştir.

5.3. Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları ile Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu³⁷

20. Yasama Dönemi 2. Yasama Yılında Batman Mv. Ataullah Hamidi ve 22 arkadaşı, Mersin Mv. Oya Araslı ve 20 arkadaşı, İstanbul Mv. Mehmet Cevdet Selvi ve 21 arkadaşının yasadışı örgütlerin devletle olan bağlantıları ile Susurluk'ta meydana gelen kaza olayının ve arkasındaki ilişkilerin aydınlığa kavuşturulması amacıyla vermiş oldukları Meclis araştırması önergesi TBMM Genel Kurulunda 12.11.1996 tarihinde 472 sayılı kararla kabul edilmiştir.

12 Eylül 1980 sonrası devlet içerisinde yasa dışı yapılanma ve bunların yasa dışı örgütlerle bağlantılarının olduğu belirtilse de bunların kamuoyunun gündemine gelmesi, 3 Kasım 1996 tarihinde Susurluk'ta meydana gelen kaza ile olmuştur. Kazanın kamuoyunda büyük etki yapması üzerine Meclisteki partiler konuyla ilgili araştırma komisyonu kurulmasını talep etmişlerdir. Susurluk'taki olayın yankı yapmasının sebebi toplumun farklı kesimlerine ait insanların bir arada olmasıdır. Politikacı ve Kürt aşiret reisi Sedat Bucak, Alevi polis müdürü Hüseyin Kocadağ, ülkücü olarak bilinen ve Bahçelievler katliamı nedeniyle hakkında gıyabi tutuklama kararı bulunan Abdullah Çatlı ve genç ve güzel bayan Gonca Us'un bir arada olmasının arkasındaki gerekçeler kamuoyu ve basın dikkatini çekmiştir. Mafya-devlet ilişkilerinin devamlı basın ve yayın organlarında yer alması olayın kapanmasına engel olmuş ve Meclisin müdahale etmesini sağlamıştır. Komisyon çalışmalarında basının göstermiş olduğu yoğun ilginin Meclis tarihinde örneği belki de yoktur.³⁸

³⁷ Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları İle Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının Ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 301.

³⁸ Şeref İba, a.g.e., s. 88.

Komisyon Başkanlığına RP'li Mehmet Elkatmış seçilmiştir. Olayın çok boyutlu olması sebebiyle Komisyon yoğun bir şekilde bilgi ve belge bombardımına uğramıştır. Komisyonun görev süresi uzatılmasına rağmen bilgi ve belgelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi için gerekenler yapılamamıştır. Komisyonunda ilk üç aylık sürede bir uzman görevlendirilmiştir. Bir uzmanın çok sayıda bilgi ve belgeyi incelemesi ve değerlendirmesi mümkün değildir. Burada parlamentonun bağımsız bir organ olarak ortaya çıkamamasının en önemli nedenleri yatmaktadır. Araştırma komisyonlarında raporu yazarların hemen hemen hepsinin yürütmeden geçici görevlendirme ile gelmesi parlamentonun ayrı bir organ olmasını engellemektedir. Meclisin ayrı bir organ ve güç olarak ortaya çıkabilmesi için bağımsız bir bilgi kaynağına sahip olmasının yanı sıra istihdam ettiği uzmanların da olması gerekir. Aksi takdirde denetlenen kuruluşun kendi raporunu kendisinin yazması gibi bir görüntü ortaya çıkar.³⁹

Komisyon, kamuoyunca tanınan çok sayıda kişinin bilgisine başvurmuş ve ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belge talep etmiştir. Ancak, Jandarma ve MİT'in bilgi ve belge konusunda Komisyon çalışmalarını desteklediği söylenemez.⁴⁰ Öncelikle devlet-mafya ilişkilerinde iddiada bulunanların bilgisine başvurulmuştur. Konuyla ilgili önceki Meclis araştırmaları komisyonlarından bahsedilmiş ve araştırma konusuyla ilgili kullanılan çete, mafya, organize suç örgütü gibi kavramlara açıklık getirilmiştir.

Susurluk olayı ele alınarak bağlantısı olan diğer konulara değinilmiştir. Bu bağlamda Ömer Lütfi Topal cinayeti, Söylemez Kardeşler Çetesi, Mehmet Hadi Özcan (Kocaeli) Çetesi, Yaşar Öz, Tevfik Nurullah Ağansoy cinayeti, Dilek Örnek, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a Budapeşte'de yapılan saldırı, Alparslan Pehlivanlı'nın öldürülmesi, Kartal Demirağ, Hurşit Han, Ahmet Tekin Baykal Çetesi, Eşref Bitlis olayı, Tarık Ümit'in kaybolması olayı ve Yüksekova Çetesi konuları ayrı başlıklar altında incelenmiş ve konular hakkında ayrı ayrı değerlendirmeler Susurluk olayı ile ilgili değerlendirmeyi müteakip bu olayla bağlantılı şekilde yapılmıştır. Susurluk olayının incelenmesi sonucunda olayın siyaset, ticaret, istihbarat, kamu görevlileri, uyuşturucu, mafya ve yasadışı örgütlerle bağlantısı olduğu somut bir şekilde tespit edilmiştir.

"Genel Değerlendirme" kısmında ise Susurluk olayının aydınlığa kavuşması bağlamında önemli konulara değinilmiş ve hukuk devletinin tam manasıyla tesis edilebilmesi amacıyla önerilere yer verilmiştir.

³⁹ Şeref İba, a.g.e., s. 91.

⁴⁰ Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları ile Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 301, s. 20.

Raporda;

Türkiye’de katliam sanığı olarak gıyabi tutuklama kararı ile, yurt dışında uyuşturucu kaçakçılığı ve cezaevi firarisi olarak İnterpol tarafından kırmızı bülten ile aranan bir silahlı eylemci ile bu kişiyi yakalamak veya bulunduğu yeri derhal güvenlik birimlerine bildirmekle görevli ve yükümlü olan üst düzey bir emniyet mensubunun ve bir milletvekilinin aynı ortamda birlikte olmaları ve bu birlikteliği, Abdullah Çatlı’nın gerçek kimliği bilinerek uzun süreli yakın ilişkiler içerisinde sürdürülmüş olması”nın tesadüf olmadığı kabul edilmektedir.⁴¹

Ortaya çıkan ilişkinin hukuk devletinden uzaklaşılmasından kaynaklandığı belirtilerek, buna 1982 Anayasasındaki hukuk boşluğu sebep olarak gösterilmiş ve kamu yöneticilerinin sorumluluğunun oluşmamasına ilişkin düzenlemelerin ve bu bağlamda Anayasanın Geçici 15. maddesinin bu duruma örnek oluşturduğu belirtilmiştir. Devletin olaylara hakim olamaması bağlamında adalet mekanizmasının felce uğratıldığı ve denetim elemanlarının etkisizleştirildiği konusuna değinilmiştir.

“Öneriler” kısmında ise adalet ve yargı reformu yapılması, adli polis teşkilatının kurulması, Türk Ceza Kanunu’nda organize suçların düzenlenmesi ve ağır bir şekilde cezalar öngörülmesi, devlet yapısının yeniden düzenlenerek hukuk devletine aykırı ilişkilerin araştırılması, OHAL’in kaldırılması, araştırma komisyonunun yetkilerinin genişletilmesi, istihbaratın sivilleştirilerek bir çatı altında toplanması ve parlamentoya karşı sorumlu olmasını sağlayıcı düzenlemelerin yapılması, yasama dokunulmazlığının yeniden düzenlenmesi, kuvvetler ayrılığının fiilen uygulanması, geçici köy koruculuğunun kaldırılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, silah alımlarının kontrol altına alınması, kamu kurumlarının Güneydoğudaki kadrolarına asaleten, yetenekli, liyakatli ve deneyimli personeli ataması ve teftiş sistemine işlerlik kazandırılması önerilmiştir.

İzmir Mv. Metin Öney ve Sinop Mv. Yaşar Topçu muhalefet şerhlerinde Komisyon Başkanının çalışmaları engellediği ve önemli hususların ortaya çıkmamasını sağladığını iddia etmişlerdir. Özellikle Başkanın, hasta olduğunu ileri sürerek olayın aydınlığa kavuşmasında önem arz eden Ömer Lütfi Topal’ın yakınlarının ve Tansu Çiller’in eşi Özer Çiller’in bilgisine başvurmayı engellemesi ağır bir şekilde eleştirilmektedir.

Aydın Mv. Sema Pişkinsüt ise Komisyonun izlemiş olduğu çalışma yönteminin isabetli olmadığı ve olayın mali yönünün ve bazı kritik noktaların üzerine

⁴¹ Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları İle Susurluk’ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 308.

gidilmediğini muhalefet şerhinde belirtmektedir. Ömer Lütfi Topal'ın yakınlarının ve Özer Çiller'in dinlenmemesinin yanı sıra Abdullah Çatlı'nın yurt dışında uyuşturucu kaçakçılığı yaptığına ilişkin Basel Şehri Kantonu Savcılığının 25 Ekim 1984 tarihli soruşturma dosyasının kayda bile alınmadan ve üyelere gösterilmeden özel tercümeğe gönderilmesi açık bir şekilde eleştirilmektedir. Ayrıca milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasından genel değerlendirmede bahsedilmediği belirtilmektedir.

Mersin Mv. D. Fikri Sağlar da muhalefet şerhinde bazı kişilerin ifadesine başvurulmamasını eleştirmekte, Tansu Çiller hakkında soruşturma önergesi verilmesi gerektiğini, Mehmet Ağar hakkında raporda soruşturma talebinde bulunmamanın eksiklik olduğunu ve Komisyonun Güneydoğuda yaşayanların sorunlarına değinmediğini belirtmektedir.

Susurluk olayı tek boyutlu bir olay olmayıp bir çok boyutu bulunmaktadır. Olayın insan hakları boyutu, genelde hukuk devleti ile açıklanmaya çalışıldığından bağımsız olarak ele alınmamıştır. Komisyonun çalışmaları devlet-mafya ve diğer örgütler arası ilişkilerin tespiti konusunda odaklanmış, konuya insan hakları açısından değinilmemiştir. Bununla birlikte bazı yerlerde insan haklarından bahsedilmiştir. Batman Mv. ve 22 arkadaşının önergelerinde, insan hakları bağlamında;

... halkın Devletin hakimiyetine ve Devletin can, mal ve namus gibi temel hak ve hürriyetlerini hiçbir şer gücün ve adı ne olursa olsun yasadışı örgütlenmenin insafına bırakmayacağına inanılması açısından Meclisin bu olayları araştırmasında büyük zaruret vardır.⁴²

denilmektedir. Diğer önergelerde ise konu insan hakları açısından ele alınmamış olup konuya hukuk devleti açısından yaklaşmıştır. Yine raporun genel değerlendirme kısmında da insan haklarına değinilmemiş olup, konu hukuk devleti bağlamında ele alınmıştır. Burada belki hukuk devleti ile insan haklarının farklı şeyler mi olduğu sorusu akla gelebilir. İnsan hakları ancak hukuk devleti ve demokratik bir ülkede hayata geçebilir. Hukuk devleti ise insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığı devlettir. Görüldüğü üzere hukuk devleti ile insan hakları arasında karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Raporun eleştirilen noktası somut bir şekilde ve bağımsız olarak konunun insan hakları açısından ele alınmaması ve bunun sonucu olarak insan haklarını koruma mekanizmalarının işlerliğinin vurgulanamamasıdır.

⁴² Yasadışı Örgütlerin Devlele Olan Bağlantıları ile Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 308, s. 3.

Kuşkusuz konu her ne kadar hukuk devleti açısından ele alınsa da bu, konunun insan hakları boyutu olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle kısmi olarak çözülen ilişkilerde öldürme, tehdit, işkence, can ve mal güvenliği gibi konular doğrudan insan hakları ile bağlantılıdır. Bu insan hakları ihlallerinin devletin görevlileri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmesine rağmen konunun insan hakları boyutuna değinilmemesi büyük bir eksikliklerdir. Ancak hukuk devletine değinilmesi sebebiyle zaten dolaylı olarak insan haklarına da değinildiği düşünülebilir de insan haklarından bağımsız bir şekilde bahsedilmesi gerekirdi. Çünkü devlet-mafya ilişkileri, uzun süre ülkemizin insan haklarını sistematik şekilde ihlâl ettiği konusunun gündemde kalmasını sağlamıştır.

Komisyon çalışmalarının insan haklarının korunmasına katkısı, “Öneriler” kısmında somut bulguların elde edilmemesine rağmen yargısal ve idari mekanizmaların harekete geçirilmemesi dolayısıyla sınırlı kalmıştır. Belki de somut olayın üzerine gidilseydi insan haklarının korunmasına daha fazla katkı sağlanacaktı. Olayı olağan bir olay olarak gören İçişleri Bakanı hakkında soruşturma önergesi verilmesinin önerilmemesi eksikliğin boyutunu ortaya koymaktadır. Doğu ve Güneydoğu’da birçok faili meçhul cinayet ve işkence olayına karışan JİTEM hakkında yapılan yazışmada böyle bir birimin olmadığı şeklinde verilen cevapla Komisyonun yetinmesi, durumun vahametini göstermektedir.

Komisyon insan haklarının korunmasına katkı sağlamakla birlikte parlamento tarafından insan haklarının korunması için düzenlemelerin yapılması ve yargı ve idarede insan haklarını koruma mekanizmalarının etkin bir şekilde harekete geçirilmesi fırsatını kaçırmıştır. Kirli ilişkilerin üzerine gidilerek insan hakları ihlallerini yapanların cezalandırılmaları sağlansaydı, insan hakları açısından bugün daha iyi bir noktaya gelineceği söylenebilirdi.

5.4. Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu

20. Yasama Dönemi 2. Yasama Yılında Denizli Mv. Adnan Kesin ve 28 arkadaşının Uğur Mumcu cinayetinin açıklığa kavuşturulması amacıyla vermiş oldukları Meclis araştırması önergesi, TBMM Genel Kurulunda 14.01.1997 tarihinde 478 sayılı kararla kabul edilmiştir.

Komisyon üyeleri 31.01.1997 günü toplantıda Komisyon Başkanlığına Ankara Mv. Ersönmez Yarbay’ı seçmişlerdir. Araştırma Komisyonu raporunda Uğur Mumcu cinayetinin örtbas edilmeye çalışıldığı, İran bağlantılı İslamî Hareket Örgütünün cinayetle bağlantısı olduğu ve delil toplamada baştan savma

tutum ve özensizlik gösterildiğinden bahisle son zamanlarda ortaya çıkan yeni gelişmeler, iddia ve bilgiler ışığında yeni bir araştırmanın adeta kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir.

Komisyon Uğur Mumcu cinayetinin açıklığa kavuşturulması amacıyla 43 toplantı ve 5 inceleme gezisi yapmıştır. Komisyon konuyla ilgili birçok kişiyi dinlemiş ve evraki incelemiştir.

Komisyon raporu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Komisyonun yazışmaları ve ifadesine başvuruların ifadeleri yer almaktadır. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Uğur Mumcu cinayeti ile ilgili ilk soruşturmayı yapan savcının ismi ve bugünkü görev yeri ile ilgili yazı ile Uğur Mumcu cinayetinin işlendiği yere ilk giden nöbetçi savcının ismi ve görev yerini talep eden yazıya; Adalet Bakanlığı, Uğur Mumcu cinayeti soruşturması ile ilgili dosya, bilgi ve belgeler ile ihbar mektuplarını, bu hususta sanık sıfatı ile soruşturulan kişiler varsa dosyalarının tümünün istendiği yazıya ve İçişleri Bakanlığı, Esat semtinde resen ve kendi isteği ile korunanların isimlerinin talep edildiği yazıya cevap vermemiştir. İlk bölümde ayrıca çeşitli ülke basınında olayla ilgili çıkan haberlerden kısaca bahsedilmiştir.

İkinci bölüm ise uzun bir değerlendirmeden oluşmaktadır. “Değerlendirme” Bölümünün ilk paragrafında olayın aydınlatılması için azami gayret sarf edildiğinden bahisle eldeki tüm bilgi ve belgelerin mukayeseli şekilde ele alındığı belirtilmektedir. Uğur Mumcu cinayetinin muhtemel sebepleri teker teker incelenmiştir. Özellikle radikal İslami örgütlerin olayla bağlantısı olduğu ciddi bir şekilde dikkate alınmakla birlikte elde somut deliller olmadığından diğer terör örgütlerinin de olayı yapabileceği göz ardı edilmeyerek tüm örgütlerin olayı gerçekleştirebileceği vurgulanmıştır.

Komisyonun üzerinde önemle durduğu konulardan biri, Uğur Mumcu'nun daha önce yararlanmasına rağmen korumanın onca ihbar ve tehdide rağmen neden kaldırıldığıdır. Tunus Büyükelçiliğini koruyan güvenlik görevlilerine Uğur Mumcu'nun araç ve evinin kontrol edilmesi talimatı verildiğinin belirtilmesine rağmen, söz konusu güvenlik görevlilerinin Uğur Mumcu'nun evinin yakında olduğunu bilmedikleri ve böyle bir talimattan kendilerinin haberdar edilmediği tespit edilmiştir.

Komisyon olayın yargısal açıdan denetiminde ise gerekenlerin yapılmadığı düşüncesindedir. Uğur Mumcu'nun çalışma ofisindeki bilgi, belge, bant ve disklerin incelenmemesine ve telefon kayıtlarının alınmamasına dikkat çekilmektedir. Raporunda ayrıca zamanında PTT'den alınmaması nedeniyle telefon kayıtlarının silindiği tespit edilmiştir.

DGM Başsavcısı Nusret Demiral'ın iki defa davet edilmesine rağmen gelmesi ve bilgi ve belgeleri vermemesi ağır bir şekilde eleştirilmiştir:

Uhdesinde hiçbir yargısal görev bulunmamasına rağmen DGM'nin tüm görevli savcılarının bilgi vermesine karşılık Nusret Demiral'ın bilgi vermekten kaçınmasının sebeplerinin irdelenmesi gerektiği kanaatini oluşturmuştur.⁴³

Komisyon raporundaki ifadelerden adeta Başsavcının konu hakkında bilgisinin olduğu ima edilmiştir. Olay hakkında ilk bilgisine başvurulacak kişi olan Uğur Mumcu'nun eşi Güldal Mumcu'nun ifadesine ancak 26 gün sonra başvurulması Komisyonun dikkatinden kaçmamıştır. Yargının olaydaki ihmalkar tavrında yargı mensuplarının bizzat ifade etmiş olduğu açıklamaların etkisi olduğu kanaatine varılmıştır. Yargı mensuplarının olaya bakışı ile ilgili sözler aynen rapora alınmıştır: "Bu işi Devlet yapmıştır, siyasi iktidar isterse çözülür."⁴⁴ Ayrıca araştırma komisyonlarının sorunlarından bahsedilerek olay hakkında araştırma komisyonu kurulmasının Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği üzere Anayasanın mahkemelere müdahale edilemeyeceğinin belirtildiği 138. maddesine aykırı olmadığı ve yargıya intikal etmiş bile olsa yapılan araştırmanın olayın siyasi yönlerini kapsadığı raporda ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten üç yıl içerisinde davanın açılma aşamasına getirilmediği belirtilerek, üç yıl içinde dava açılmaması halinde olayın aydınlanmasına katkı sağlamak amacıyla dosyanın mağdur avukatları tarafından incelenebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması uygun görülmüştür.

Komisyon olayın açıklığa kavuşması konusunda çalışmış olmasına rağmen olayın açıklığa kavuşmasını sağlayamamıştır. Bununla birlikte olayın meydana gelmesinin öncesinde ve olay meydana geldikten sonra olayın açıklığa kavuşmasında açık bir şekilde yürütme ve yargının kusurlu olduğu tespit edilmiştir. Komisyonun çalışmaları, insan haklarının korunmasında insan hakları ihlallerini önleyici ve bastırıcı koruma mekanizmalarının işleyemediğinin tespiti açısından önem taşımaktadır.

Olaya ne araştırma komisyonu kurulması talebini içeren önergede ne de raporda cinayete insan hakları açısından bakılmıştır. Cinayetin adı bir cinayet olmadığı herkesçe malum olmasına rağmen, söz konusu bakış açısının yakalanamaması önemli bir eksikliktir. Sadece raporun "Değerlendirme" bölümünde esasa ilişkin olmayan bir meseleye iki yerde insan hakları açısından değinilmiştir. Adli Tıp Kurumunun sanıkların muayenesi ve rapor düzenlemelerinde ciddi

⁴³ Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 157.

⁴⁴ Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 158.

hatalar yaptığından bahsedilerek Kurumun 08.02.1993 tarihinde sekiz kişinin aynı saat ve dakikada aynı doktor tarafından muayene edilip savcılığa gönderilmesi insan hakları konusunda en önemli hata ve insan hakları ihlali olarak görülmüştür.

5.4. Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu⁴⁵

20. Yasama Dönemi 2. Yasama Yılında İzmir Mv. Sabri Ergül ve 19 arkadaşının polis tarafından dinlenen telefonlar hakkındaki iddiaları araştırmak amacıyla Meclis Başkanlığına vermiş oldukları Meclis araştırması önergesi TBMM Genel Kurulunda 28.01.1997 tarihinde 52. birleşimde kabul edilmiştir.⁴⁶

Türkiye'nin en büyük ve güvenilir bir yayın organının 16.09.1996 tarihli nüshasında resmi belge örnekleriyle birlikte yazılan haberde, Anayasanın teminatı altında bulunan "özel hayatın gizliliği ve korunması" ve "haberleşme özgürlüğünü" temelden yok edici şekilde telefonların dinlendiğinin kamuoyuna duyurulması, araştırma önergesinin verilme gerekçeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ın bu durumu doğrulaması ve Ankara 2 numaralı DGM'nin 10 Ocak 1995 tarihli ve 1995/5 D. İş. sayılı kararı ile tüm telefonların dinlenebileceği yönünde karar verilmesi insan hakları açısından durumun vahametini göstermektedir.

Komisyon çalışmaları esas itibariyle iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde telefonların dinlenmesi ile ilgili çeşitli özel kuruluşlardan ve kamu kurum ve kuruluşlarından görevliler ve akademisyenler ile görüşmeler yapılmıştır. Komisyona bilgi verenlerden TÜRK-İş Genel Başkanı Bayram Meral somut bir bilgiye sahip olmamasına rağmen telefonunun dinlendiğini düşünmektedir:

Kullandığım ev, iş, araç ve el telefonlarımın dinlendiği yönünde somut bir bilgiye sahip değilim. Ancak Hafta Sonu Gazetesinin 1994 yılı içindeki bir nüshasında, o günlerde yaptığım özel bir telefon konuşması aynen yer almıştır. Bu konuşmanın tam metni, ayrıca 1995 yılı içinde Akşam Gazetesinin bir nüshasında da tekrar yayınlanmıştır. Bunun dışında belirli bir olay meydana gelmemiştir.⁴⁷

Komisyon, raporunda bir çok kişi telefonunun dinlendiğini düşünmekte ve somut örnekler vermektedir.

⁴⁵ Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, TBMM, D. 20, SS. 353.

⁴⁶ Komisyon Başkanı Yozgat Mv. Suat Pamukçu'dur.

⁴⁷ Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, TBMM, D. 20, SS. 353, s. 7.

İkinci Bölüm olan ve diğer araştırma raporlarının aksine çok kısa tutulan “Sonuç”ta Komisyon adeta bir şeyleri gizlercesine, telefonların yasadışı dinlendiği yönünde yaygın bir kanı olsa da dinlendiği yönünde kanıt elde edilmediği kanaatindedir. Komisyon, telefonların dinlenmesi ile ilgili yasal düzenlemenin bugüne kadar yapılamamış olduğundan bahisle hazırlamış oldukları yasa taslağını TBMM Başkanlığına ve Başbakanlığa iletme kararı vermiştir.

Komisyonun hazırlamış olduğu rapora, Meclis araştırması önergesi sahibi ve aynı zamanda Komisyon üyesi İzmir Mv. Sabri Ergül tarafından karşı oy yazısında eleştiriler yöneltilmiştir. Karşı oy yazısında telefon dinlemenin hukuk devleti ve haberleşme özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği ilkesini ihlâl ettiği, yargı organlarının CMUK’taki boşluktan yararlanarak telefon dinleme kararı verilen kişinin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvenliğin sağlanması dengesine gerekli özeni her zaman göstermedikleri ve RP ve DYP’li üyelerin kutsal devlet mantığı sebebiyle konunun açıklığa kavuşmasını sağlamayarak örtbas ettikleri belirtilmektedir.⁴⁸

Komisyonun raporu diğer araştırma raporlarına göre hacimce çok küçük olsa da konuya insan hakları açısından yaklaşması bakımından diğerlerinden bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Özellikle önergede ve karşı oy yazısında telefon dinleme olayı insan hakları açısından ele alınmıştır. Yapılan çalışmaların insan hakları açısından ele alınması, insan haklarının korumasına katkı sağlayarak diğer insan haklarını koruma mekanizmalarını harekete geçirecektir. Karşı oy yazısında telefon dinlenmesi ve istihbarat toplanması emirlerini veren siyasal sorumlu bakanlar belirtilerek, İçişleri Bakanı Meral Akşener hakkında Meclis soruşturmasının açılmasının talep edilmesi, konuya insan hakları açısından yaklaşımını, insan haklarını korumaya yönelik mekanizmaları tetikleyebileceğini göstermektedir.

5.6. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu⁴⁹

20. Yasama Dönemi 3. Yasama Yılında İstanbul Mv. Algan Hacaloğlu ve 9 arkadaşı Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da boşaltılan yerleşim birimleri nedeniyle

⁴⁸ Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, TBMM, D. 20, SS. 353, s. 29-33.

⁴⁹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 532.

göç eden yurttaşlarımızın sorunlarının tespit edilmesi amacıyla Meclis Başkanlığına vermiş oldukları Meclis araştırması önergesi TBMM Genel Kurulunda 09.06.1997 tarihinde, 101. birleşimde kabul edilmiştir. Komisyonun 18.06.1997 tarihli toplantısında Başkanlık Divanı belirlenmiştir. Bu bağlamda Komisyon Başkanlığına Diyarbakır Mv. Seyyit Haşım Haşimi seçilmiştir.

Araştırma önergesinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köylerin terör sebebiyle boşaltıldığı, bu durumun çeşitli sorunlara yol açtığı, devletin temel varlık nedeninin ülkenin bütünlüğünü, yurttaşların güvenliğini, hukuk önünde eşitliği ve hukukun üstünlüğünü sağlamak, demokrasinin kurum ve kurallarına işlerlik kazandırmak olduğu, aksi takdirde temel hukuk kuralları, yaşam, barınma, sağlık, eğitim gibi temel insan haklarının ihlâl edilmiş olacağı belirtilerek yurttaşların göç etmiş oldukları bölgelerde veya köylerinde, sosyal, ekonomik ve toplumsal açıdan gerekli önlemlerin belirlenmesi, köylerine dönüşleri etkileyen sorunların incelenmesi ve sorunların çözümünü sağlayacak önerilerin geliştirilebilmesi amacıyla Komisyon kurulması gerektiği belirtilmektedir.

Komisyon, altısı Ankara dışında olmak üzere toplam onaltı toplantı yapmıştır. Yapılan toplantılarda merkezi ve yerel yöneticiler, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, öğretim görevlileri ve boşaltılan yerlerden göç eden yurttaşlar ve muhtarların bilgisine başvurulmuştur. Elde edilen bilgi ve belgeler doğrultusunda göç edenlerin yerleşim, istihdam, eğitim, sağlık ve diğer sorunları ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Komisyon raporunda diğer raporlardan farklı olarak konunun ayrı bir başlık altında insan hakları açısından değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. İnsan hakları ihlallerinin etkisinin sorunun derinleşmesine ve giderek çözümsüzlüğe taşınmasına neden olduğu iddia edilmiştir. Sorun, insan hakları bağlamında Anayasa, dış hukuk, Avrupa İnsan Hakları Yargısı ve hukuk boyutu açısından incelenmiştir. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Divanına yapılan 874 başvurudan 358'i köy yakma ve boşaltma ile ilgilidir.

Konuya hükümetlerin bakışı, hükümet programlarındaki ilgili bölümler aynen alınarak anlatılmak istenmiştir. 49. Hükümet Programının koruculuk sistemine bakışı diğerlerinden ayrılarak koruculuk sisteminin tasfiye edilmesi amaçlanmaktadır.

Raporun "Sonuç ve Komisyon Önerileri" başlıklı son kısmında göç olgusunun sebepleri, sonuçları ve çözüm önerileri irdelenmiştir. Sosyolojik araştırmalara göre göçün sebepleri şunlardır:

1. OHAL uygulaması, OHAL'in baskıya dönüşen uygulamaları
2. Yayla yasağının uygulanması

3. Çatışmalara dayalı olarak kır ölçekli yerleşim alanlarında can güvenliği riskinin fazla olması
4. Güvensizlik ortamı, şiddet ortamından uzaklaşma isteği
5. Hane halkı reislerinin çocuklarının geleceğine ilişkin duydukları kaygılar
6. Çatışma ortamının ailelerin ve işletmelerin ekonomik işleyişini bozması
7. Özel birlikler, özel kuvvetler ve koruculuk sisteminden kaynaklanan rahatsızlıklar
8. Silahlı illegal örgütün kendine destek vermeyen, vermek istemeyen köy ve mezralara yönelik baskı sistemi
9. Silahlı illegal örgüte gider endişesi ile birçok bölgede gıda ambargosu uygulanması
10. Siyasi faili meçhul cinayetlerin işlenmesi⁵⁰

Sorunun çözümü için geniş yelpazeli çözüm önerileri sıralanmıştır. OHAL uygulamasının kaldırılması, hoşgörü, barış ve dayanışma ortamının oluşturulması, temel hak ve özgürlüklere yönelik ihlallerin önlenmesi, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığının sağlanarak hak arama yollarının açılması ve köy koruculuğunun geçici istihdam şemsiyesi altında tasfiye edilmesi çözüm önerilerinden bazılarıdır. Etnik duyarlılıklara demokratik çözüm ve çoğulcu demokrasi anlayışı doğrultusunda AB'nin insan hakları ve azınlık hakları bağlamında ele aldığı birçok konu şu şekilde formüle edilmiştir:

... Kültür mozağimizin zenginliğini oluşturan tüm etnik, inanç ve köken farklılıklarının alt kimlik arayışlarının önündeki yasal, kurumsal veya toplumsal engeller kaldırılmalı; bu bağlamda Kürt kimliği tanınmalı, yurttaşlarımızın, kendi anadillerinde, bu arada Kürtçe özel eğitim, özel radyo, özel televizyon, yazılı basın kurabilmelerinin önü açılmalı, kendi kültür, gelenek ve folklorlarını koruma ve geliştirme, çoğulcu demokrasi koşullarında yasal güvenceye alınmalıdır. Her yöreden, her kökenden, her inançtan, her etnisiteden yurttaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit yurttaşlığını öngören üst kimlik kucaklaşmaları sağlanmalıdır.⁵¹

Yukarıda bazıları belirtilen sorunlardan biri gündeme geldiğinde aradan on yıla yakın bir süre geçmesine rağmen hala Mecliste ateşli tartışmaların yaşanması, Komisyonun hassas konularda insan haklarının gerçekleşmesi açısından cesur bir tutum sergilediğini göstermektedir. Komisyonun bu tutumu karşı oy yazılarında rapordan örnekler ve doğrudan alıntılar yapılarak eleştirilmektedir.

⁵⁰ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 532, s. 71-2.

⁵¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 532, s. 81.

Komisyunun çalışmalarında insan haklarının sağlanması ve korunması insan hakları açısından özenli bir şekilde ele alınmıştır. İnsan hakları boyutunun ayrı bir başlık altında ele alınması, konuya gerekli önemin verildiği göstermektedir. Komisyonun yıllar önce önermiş olduğu Kürtçe yayın yapılması vb. önerilerin günümüzde yaşama geçirilmesi, çalışmaların insan haklarının korunmasına sağladığı katkıyı göstermektedir. Bu durum parlamenter denetim yollarıyla insan hakları alanında yapılan çalışmaların uzun vadede insan haklarının korunmasına etkisine bir örnek oluşturmaktadır.

5.7. Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu⁵²

20. Yasama Dönemi 3. Yasama Yılında İzmir Mv. Birgen Keleş ve 18 arkadaşının kadının statüsünün araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin yaşama geçirilmesi için alınması gereken tedbirleri tespit etmek amacıyla Meclis Başkanlığına vermiş oldukları Meclis araştırması önergesi, TBMM Genel Kurulunda 10.03.1998 tarihinde, 64. birleşiminde alınan 535 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Komisyonun 26.03.1998 tarihli 1. toplantısında Başkanlık Divanı belirlenmiştir. Bu bağlamda Komisyon Başkanlığına Aydın Mv. Yüksel Yalova seçilmiştir. Daha sonra Yüksel Yalova'nın Komisyon üyeliğinden istifa etmesi üzerine Komisyon Başkanlığına Muğla Mv. Lale Aytaman seçilmiştir. Komisyon, dokuz defa toplanmış olup iki defa da toplanmak istemesine rağmen yeterli çoğunluk sağlanamaması sebebiyle toplanamamıştır.

Meclis araştırması önergesinde kadın-erkek eşitsizliğinin 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya kadınlarını uluslararası alanda çözümler aramaya sevk ettiği, bu bağlamda uluslararası kararlar alındığı, strateji, hedef ve eylem planları belirlendiği, pozitif ayrımcılık kavramının gündeme geldiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni 3232 sayılı Kanunla kabul etmesine rağmen Sözleşmenin hukuk düzenine yansıtılmadığı belirtilerek Türkiye'de kadının hukuki, ekonomik, sosyal ve siyasal konumunu, cinsler arası eşitsizliğe yol açan faktörleri ve alınabilecek

⁵² Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 752.

önlemleri ortaya koymak, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin yaşama geçirilmesi için yapılması gerekenleri ve bu bağlamda değiştirilmesi zorunlu olan yasaları belirlemek, başta Türk Kanunu Medenisi olmak üzere tüm yasa değişikliği önerilerinin gerçekleşmesini hızlandırmak ve TBMM'de kadın-erkek eşitliğini sağlamak için gerekli önlemleri saptamak üzere Meclis araştırmasının açılması gerektiği ifade edilmiştir.

Komisyon kadın sorunları ile ilgili çeşitli özel ve kamu kurum ve kuruluşlarından ilgili kişilerle görüşmelerde bulunmuş ve gerekli bilgi ve belgeleri temin etmiştir.

İlk olarak Sözleşmenin tarihi gelişimi ve Türkiye'nin Sözleşmeyi onaylaması ve koyduğu çekinceler ele alınmıştır. Çekinceler konusunda ilginç bir durum tespit edilmiştir. Çekinceler 11.06.1985 tarih ve 3232 sayılı TBMM Uygun Bulma Kanunu, 24 Temmuz 1985 tarih ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu onayı ile 14 Ekim 1985 tarih ve 18892 sayılı Resmi Gazete'de yer almamasına rağmen çekince beyanları BM'ye tevdi edilmiştir. Bu durumda çekinceler iç hukuk açısından yok hükmündedir.

İkinci olarak, ulusal mekanizmaların durumundan bahisle Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, kadının siyasette, yerel yönetimlerde ve karar mekanizmalarında, eğitim ve eğitim materyallerindeki durumu ele alınmış ve kadın sağlığı, kadına yönelik şiddet ve kadının cinsel istismarı, kadının ekonomik yaşama katılımı, kırsal kesimde ve medyada kadının konumuna değinilmiştir. Ayrıca Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi hükümlerinin iç hukukumuzda yansıtılması konusunda sürdürülen yasal ve idari çalışmalar belirlenmiştir.

Değerlendirme kısmında çekincelerin kaldırılması, ulusal mekanizmaların güçlendirilmesi, kadınların yönetime katılımının artırılması, kadın sağlığının iyileştirilmesi, kadına yönelik her türlü şiddet ve istismarın önlenmesi, kadının ekonomik yaşama katılımının artırılması, kırsal kesimde ve medyada kadının durumunun düzeltilmesi konuları ayrı başlıklar altında ele alınarak yapılan çalışmalar doğrultusunda değerlendirmelere yer verilmiştir.

“Sonuç ve Öneriler”de ise kadının durumunun düzeltilmesi için önemli önerilere değinilmiştir. Kadınların olanaklardan mahrum edilmesinin temel hak ve özgürlük ihlâli olduğu belirtilmektedir. Konuya yaklaşımı gösteren şu ifadeler dikkat çekmektedir:

Kadınları ve genç kızları olanaklarından, yönetime eşit ölçülerde katılmalarını sağlayacak uygun koşulların oluşmasından, kalkınmaya ve

ekonomik gelişme faaliyetlerine katılmaktan ve tüm kaynaklardan erkeklerle eşit ölçüde yararlanma imkanından uzak tutmak toplumun yarısının gelişmesine engel olmak anlamını taşır. Unutmamak gerekir ki onları erkek egemen ideolojinin değer yargıları ve tek taraflı dayatması içine hapsedmek önemli bir temel hak ve özgürlük ihlâlidir.⁵³

Bu ihlâlin önlenmesi için kadına yönelik ulusal mekanizmaların güçlendirilmesi, kadına yönelik şiddete karşı mücadele edilmesi, eşitlik konusunda duyarlılığın erkeklerde de geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet bakış açısının tüm kamu politika, plan ve programlarına yerleştirilmesi ve kadınların siyasete katılmasının artırılması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.

Komisyon, kadın hakları için yeni birimlerin oluşturulması ve yasalardaki kadın haklarına aykırılıkların çıkarılması için önerilerde de bulunmaktadır. Bunlar şunlardır:

1. TBMM'de "Kadın Erkek Eşitliği İzleme Komisyonu"nun kurulması.
2. "Eşitlik Çerçeve Yasası"nın çıkarılması.
3. Medeni Kanun ve TCK'daki kadınlarla ilgili olumsuz düzenlemelerin çıkarılması.
4. Siyasi Partiler Kanununda ve seçim sisteminde değişiklik yapılarak her iki cinsin eşit temsilinin sağlanmasına kadar fırsat eşitliği, olumlu ayrımcılık, kota veya belirli oranlarda temsil olanakları sağlanması.
5. Gebelik ve doğum izinlerinin artırılması ve gebelik ve doğum izni sırasında işten çıkarmanın önlenmesi vb.

Rapora muhalefet şerhlerinde kamu kurum ve kuruluşlarında ve üniversitelerde kılık kıyafet kısıtlamalarına son verilmesi bağlamında şu ifadelere yer verilmiştir:

Bir kısım kadınlara karşı ayrımcılık şeklinde sonuç doğuran, onların kamu alanındaki haklarından mahrum edilmesine sebebiyet veren kamu kuruluşlarında ve üniversitelerdeki kılık kıyafet kısıtlamalarına son verilmelidir.⁵⁴

Komisyon, BM insan hakları temel belgelerinden Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin hayata geçirilmesi, diğer bir deyişle insan haklarının korunması bağlamında kadın haklarının gerçekleşmesi için alınması gereken tedbirleri tespit etmek amacıyla kurulmuştur. Birçok araştırma komisyonu

⁵³ Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 752, s. 65.

⁵⁴ Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, SS. 752, s. 74-5.

somut bir olay üzerinde insan haklarının korunmasına yönelik çalışma yapmışken bu Komisyon somut bir olayı değil, soyut olan bir Sözleşmeyi konu edinmiştir. Konunun soyut olduğunu belirtirken somut tarafının olmadığı değil çıkış noktasının soyut olduğu kastedilmektedir. Diğer araştırma komisyonlarında somut olaydan genelde soyut çıkarsamalara varılırken bu Komisyon soyut konudan somut çıkarsamalara ulaşmıştır.

5.8. Diğer Meclis Araştırması Komisyonları

İnsan haklarının korunmasına katkı sağlayan birçok araştırma komisyonu bulunmaktadır. Bunlardan önemli olanlar ve kamuoyu tarafından bilinenler yukarıda ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Ancak tüm araştırma komisyonlarının ayrı ayrı incelenmesi çalışmanın boyutunu aşacağından diğer araştırma komisyonlarının sadece ismen belirtilmesi uygun olacaktır. Bu bağlamda insan hakları ile ilgili araştırma komisyonları dönemlerine göre belirtilecek olup hangi dönemlerde insan haklarıyla ilgili ne tür konuların ön plana çıktığının bütünsel olarak anlaşılması için yukarıda incelenen araştırma komisyonları da aynı kategoride ele alınacaktır.

1. 18. Yasama Dönemi

- a. Ülkemizin Sahip Olduğu Çevre Değerlerini Korumak ve Mevcut Çevre Sorunlarını Gidermek İçin Gerekli Tedbirleri Tespit Etmek ve Bir Çevre Politikası Oluşturmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁵⁵
- b. Konut Sorunu Konusunda Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁵⁶

2. 19. Yasama Dönemi

- a. Ülkemizdeki Özürlülerin Problemleri ile Bu Konuda Alınacak Tedbirleri ve Uygulamaya Konulacak Yeni Politikaları Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁵⁷
- b. Sivas'ta Meydana Gelen Olayların Nedenlerinin ve Sorumluların Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁵⁸

⁵⁵ TBMM, D. 18, SS. 549. Komisyonun kurulması TBMM Genel Kurulunun 24.05.1988 Tarihli 69. Birleşiminde kabul edilmiştir. Komisyon Başkanı Konya Mv. Ali Özdemir'dir.

⁵⁶ Komisyonun kurulması TBMM Genel Kurulunun 30.05.1989 tarihli 94. Birleşiminde kabul edilmiştir.

⁵⁷ TBMM, D. 19, SS. 292. Komisyon Başkanı Eskişehir Mv. İ. Yaşar Dedelek'tir.

⁵⁸ TBMM, D. 19, SS. 369. Komisyon Başkanı Nevşehir Mv. Osman Seyfi'dir.

- c. Çernobil Faciasının Türkiye'deki Etkilerini Araştırmak, Faciayla İlgili Gerçekleri ve Sorumlularını Ortaya Çıkarmak, Zararların Tespiti ve Giderilmesi İçin Alınacak Önlemleri Belirlemek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁵⁹
- d. Güneydoğuda Uzun Süreden Beri Cereyan Eden Olayları Yerinde İncelemek ve Alınması Gereken Tedbirleri TBMM'ye ve İlgili Mercilere İletmek ve Memleketin Birlik ve Beraberliğinin Sağlanmasına Katkıda Bulunmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁰
- e. Ülkemizin Halen Sahip Olduğu Çevre Değerlerini Korumak, Çevre Sorunlarının Sebep ve Sonuçları İle Bu Konuda Alınması Gerekli Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶¹
- f. Tüketiciyi Korumak ve Kaliteli Mal Üretimini ve Üreticisini Teşvik Etmek İçin Alınacak Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶²
- g. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Meydana Gelen Olayları Araştırarak Alınması Gereken Tedbirleri Belirlemek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶³
- h. Yurt Dışında Çalışan İşçilerimizin ve Yurttaşlarımızın Karşılaştıkları İdari, Mali, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Sorunları Tespit Etmek ve Gerekli Önlemleri Almak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁴
- i. Ülkemizde Daha Düzenli ve Koordineli Bir Trafik Düzenlemesinin Yapılabilmesi ve Trafik Kazalarının Nedenlerinin, Alınması Gerekli Tedbirlerin ve Uygulanacak Politikaların Tespiti Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁵
- j. Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁶

⁵⁹ TBMM, D. 19, YY. 3, SS. 455. Komisyon Başkanı Rize Mv. Mustafa Parlak'tır.

⁶⁰ TBMM, D. 19, SS. 651. Komisyon Başkanı Balıkesir Mv. Ömer Lütfi Coşkun'dur. Komisyon Raporu, TBMM Genel Kurulu'nun 18.10.1994 Tarihli 20. Birleşiminde görüşülmüştür.

⁶¹ TBMM, D. 19, SS. 700. Komisyon Başkanı Isparta Mv. Ertekin Durutürk'tür.

⁶² BMM, D. 19, SS. 705. Komisyon Başkanı Zonguldak Mv. Şinasi Altın'er'dir.

⁶³ TBMM, D. 19, SS. 871. Komisyon Başkanı Erzurum Mv. İsmail Köse'dir.

⁶⁴ TBMM, D. 19, SS. 883. Komisyon Başkanı Afyon Mv. Baki Durmaz'dır.

⁶⁵ TBMM, D. 19, SS. 885. Komisyon Başkanı Samsun Mv. Ali Eser'dir.

⁶⁶ Yukarıda incelenmiştir.

- k. Bosna-Hersek Olayları Konusunda Araştırmalar Yaparak Milli Siyasetimizin Uygulanmasında İcra Makamlarına Destek Sağlamak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁷

3. 20. Yasama Dönemi

- a. Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁸
- b. İstanbul Kadıköy’de 1 Mayıs Günü Meydana Gelen Olaylarda Gerekli Tedbirlerin Alınmadığı İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁶⁹
- c. Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları ile Susurluk’ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁰
- d. Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷¹
- e. Doğal Afetlerde Meydana Gelen Can ve Mal Kaybını En Aza İndirmek İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷²
- f. Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması.⁷³
- g. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁴
- h. Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁵

⁶⁷ Komisyon Raporunu TBMM Başkanlığına Sunamamıştır. Komisyon Başkanı Ankara Mv. Sait Kemal Mimaroğlu’dur.

⁶⁸ Yukarıda incelenmiştir.

⁶⁹ TBMM, D. 20, SS. 179. Komisyon Başkanı İstanbul Mv. Ali Oğuz’dur.

⁷⁰ Yukarıda incelenmiştir.

⁷¹ Yukarıda incelenmiştir.

⁷² TBMM, D. 20, SS. 345. Komisyon Başkanı İzmir Mv. Atilla Mutman’dır.

⁷³ Yukarıda incelenmiştir.

⁷⁴ Yukarıda incelenmiştir.

⁷⁵ Yukarıda incelenmiştir.

4. 21. Yasama Dönemi

- a. Ülkemizde Meydana Gelen Deprem Felaketi Konusunda Yapılan Çalışmaların Tüm Yönleriyle İncelenerek Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁶
- b. Trafik Kazalarının Nedenlerinin Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁷

5. 22. Yasama Dönemi

- a. Ergene Nehrindeki Kirliliğin ve Çevreye Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁸
- b. Tuz Gölündeki Kirlenmenin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁷⁹
- c. Samsun'da Kurulma Aşamasındaki Mobil Santrallerin İhale, Yer Seçimi Süreçleri ve Çevre ve İnsan Sağlığına Muhtemel Etkilerinin Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁰
- d. Yurt Dışında Yaşayan Vatandaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸¹
- e. Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸²

⁷⁶ TBMM, D. 21, SS. 308. Komisyon Başkanı İzmir Mv. Atilla Mutman'dır.

⁷⁷ TBMM, D. 21, SS. 547. Komisyon Başkanı İstanbul Mv. Ahmet Tan'dır.

⁷⁸ TBMM, D. 22, SS. 134. Komisyon Başkanı İstanbul Mv. Yahya Baş'tır. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 27.05.2003 Tarihli 85. Birleşimde görüşülmüştür.

⁷⁹ TBMM, D. 22, SS. 181. Komisyon Başkanı Konya Mv. Özkan Öksüz'dür. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 14.10.2003 Tarihli 6. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸⁰ TBMM, D. 22, SS. 297. Komisyon Başkanı Samsun Mv. Cemal Yılmaz Demir'dir. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 02.06.2004 Tarihli 96. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸¹ TBMM, D. 22, SS. 335. Komisyon Başkanı İstanbul Mv. Mustafa Baş'tır. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 08.06.2004 Tarihli 98. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸² TBMM, D. 22, SS. 829. Komisyon Başkanı Siirt Mv. Öner Ergenç'tir. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 29.03.2005 Tarihli 76. Birleşimde görüşülmüştür.

- f. Türk Sporunda Şiddet, Şike, Rüşvet ve Haksız Rekabet İddialarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸³
- g. Akaryakıt Kaçakçılığının Ekonomiye, İnsan ve Çevre Sağlığına Verdiği Zararların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁴
- h. Milletvekili Lojmanlarında Mustafa Güngör'ün Öldürülmesinin Aydınlatılması ve Sorumluların Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁵
- i. Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁶
- j. Hakkari Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁷
- k. Kocaeli'nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁸

⁸³ TBMM, D. 22, SS. 956. Komisyon Başkanı Ankara Mv. Haluk İpek'tir. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 18.10.2005 Tarihli 8. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸⁴ TBMM, D. 22, SS. 978. Komisyon Başkanı Bitlis Mv. Vahit Kiler'dir. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 16.11.2005 Tarihli 19. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸⁵ TBMM, D. 22, SS. 1056. Komisyon Başkanı Uşak Mv. Ahmet Çağlayan'dır. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 28.03.2006 Tarihli 80. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸⁶ TBMM, D. 22, SS. 1140. Komisyon Başkanı Gaziantep Mv. Fatma Şahin'dir. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 01.06.2006 Tarihli 122. Birleşimde görüşülmüştür.

⁸⁷ Komisyon çalışmalarını tamamlayarak hazırladığı raporu 19.04.2006 tarihinde TBMM Başkanlığına sunmuştur. Ancak raporun görüşmesi gerçekleştirilememiştir. Raporun dağıtılmaması ve görüşmelerin yapılmaması hakkında TBMM Başkanlığı'na İzmir Mv. Ahmet Ersin yazılı soru önergesi vermiştir. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7/22161s.pdf> (Erişim Tarihi: 18.05.2007) TBMM Başkanlığının 04 Mayıs 2007 tarihli cevapta şu şekildedir:

"Hakkari Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan (10/322, 323, 324) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonunun hazırladığı Rapor 19.04.2006 Tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştur.

Bilindiği Üzere Meclis Araştırması Komisyonu Raporları Üzerinde Genel Görüşme Açılması İçin İctüzüğün 103 üncü maddesi uyarınca Danışma Kurulunca özel gündemle bir genel görüşme günü belirlenmesi gerekmektedir.

Söz konusu hüküm gereğince, raporun dağıtılması halinde görüşülmesi yedi tam günden sonraya bırakılmamaktadır. Bu nedenle Rapor, Danışma Kurulunda görüşme günü belirlendikten sonra dağıtılmaktadır.

Ayrıca, sıra sayısı olarak bastırılmış bulunan, aralarında (10/322, 323, 324) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporunun da yer aldığı dört adet meclis araştırması komisyonu raporu üzerinde genel görüşme açılmasına ilişkin danışma kuruluna herhangi bir talepte bulunulmamıştır."

⁸⁸ TBMM, D. 22, SS. 1273. Komisyon Başkanı Kocaeli Mv. Eyüp Ayar'dır. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 27.02.2007 tarihli 148. birleşimde görüşülmüştür.

- l. Küresel Isınmanın Neden Olduğu Sorunların ve Oluşturduğu Riskin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁸⁹
- m.Çocuklarda ve Gençlerde Artan Şiddet Eğilimi ile Okullarda Meydana Gelen Olayların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu.⁹⁰

6. Sonuç

İnsan hakları günümüze damgasını vuran, insanlığın ulaştığı tekamül seviyesinin en önemli değerlerindedir. İnsan hakları olması gerekeni işaret etmesi sebebiyle dinamik bir kavram olarak pozitif hukuka yön vermektedir.

İnsan hakları, insanın haklarının korunmasını hedeflemektedir. Bilim ve teknolojideki onca ilerleme ve gelişmeye rağmen insan haklarının kâmil manada korunması sağlanamamıştır. İnsan haklarının korunmasını sistematik bir mekanizmaya bağlamanın imkansızlığı, insan haklarını daima gündeme taşımıştır. Diğer bir deyişle insan haklarının korunması, insan unsuruna bağlı olduğundan daima ihlâl edilme tehdidi altındadır. İnsan unsurundan maksat, kamu gücünü az veya çok kullanan kişilerdir. İnsan haklarının tarihî gelişimine bakıldığında, insan hakları ihlâlleri devletten kaynaklanmaktadır. Bu sebeple insan haklarının korunması, devlete karşıdır.

Aydınlanma ile birlikte insan haklarının korunması için millî iradeye dayalı parlamentolar güvence olarak görülmüştür. Millî iradenin yanılmazlığı anlayışı II. Dünya Savaşına kadar varlığını sürdürmüştür. Millî iradenin nasıl bir insan hakları ihlâline sebep olduğunun anlaşılmasıyla birlikte parlamentonun üstünlüğünden insan haklarının üstünlüğüne doğru dönüşüm gerçekleşmiştir. İlk olarak insan haklarının uluslararası alanda korunması amacıyla çeşitli örgütlenmeler teşkil edilmiştir. İnsan haklarının korunması bağlamında uluslararası kuruluşların teşkili büyük insan hakları ihlâllerine sebep olan savaşların önlenmesini amaçlamaktadır.

İnsan haklarının korunması yönündeki ilk gelişmeler uluslararası düzeyde olsa da insan haklarının korunmasında esas olan ulusal korumadır. Bu bağlamda insan haklarının korunması görevi devletindir. Bilindiği üzere modern devletlere

⁸⁹ Komisyon çalışmalarının tamamlayarak TBMM Başkanlığı'na teslim etmişse 22. Yasama Dönemi'nin sona ermesi sebebiyle rapor sıra sayısı olarak bastırılmadan kadük olmuştur.

⁹⁰ TBMM, D. 22, SS. 1413. Komisyon Başkanı İstanbul Mv. Halide İncekara'dır. Komisyon Raporu TBMM Genel Kurulunun 29.05.2007 tarihli 116. birleşimde görüşülmüştür.

yetki, toplumsal sözleşme bağlamında insan haklarının daha iyi korunması amacıyla verilmiştir. Devletler de insan haklarının korunmasının kendilerinin görevi olduğunu anayasalarda belirtmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 5. maddesinde kişinin temel hak ve özgürlüklerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamanın devletin temel amaç ve görevi olduğu belirtilmiştir.

Kanunların uluslararası insan hakları sözleşmelerine ve anayasaya uygun olarak çıkarılması insan haklarının korunması açısından fevkâlade önem arz etmektedir. Yasamanın bu aşamada insan haklarına aykırı normları kabul etmesi insan haklarının kanunen ihlâli veya âdeta insan haklarının “kanunî soykırımı”dır. İnsan haklarının bütünsel ihlâl edilebilirliği durumundan dolayı insan hakları ve özgürlüklerine yönelik en yoğun tehlike ihtimalinin yaşamadan kaynaklandığı belirtilmiştir.⁹¹ İkinci olarak yasama insan hakları normlarının uygulanması aşamasında da kendi mekanizmaları ile etkili olabilmektedir.

Parlamentoların denetim işlevini yerine getirmeleri sorunlu iken insan hakları ihlallerinin parlamento tarafından denetlenmesinin de tam olarak sağlandığını söylemek zordur. Anayasa hukukunun, dolayısıyla parlamentonun tarihî ile insan hakları tarihî büyük ölçüde örtüşmektedir. İnsan hakları mücadelesinin dönüm noktaları parlamento tarihinin de dönüm noktalarıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ulusal egemenliğin kazanımı ile insan hakları mücadelesi birlikte yapılmıştır. Ulusal egemenlik, diğer bir deyişle parlamentonun varlığı ile insan haklarının örtüşmesi, parlamento ile insan hakları arasındaki karşılıklı bağımlılığın göstergesidir.

İnsan haklarının korunmasında ve insan hakları bilincinin artmasında, önemli parlamenter denetim araçlarından biri Meclis araştırmasıdır. Bugüne kadar siyasi cinayetlerin aydınlatılmasından sokak çocuklarına kadar birçok alanda kurulan Meclis araştırmaları komisyonları, duyarlılığı artırarak kamuoyunun bilinçlenmesine fevkâlade katkı sağlamaktadır. Ayrıca Meclis araştırmaları komisyonu raporları ile ülkenin insan hakları sorunları hakkında çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Olumlu yönlerine karşın Meclis araştırmaları komisyonları, genellikle kamuoyuna mal olmuş konuları ele aldığından bir bakıma kamuoyunun rahatlatılmasını sağlamakta, insan hakları sorununa el atmış gibi görünmektedir. Bu sebeple Meclis araştırmaları komisyonlarının hem hükümetin denetlemesini

⁹¹ Bahri Savcı, İnsan Hakları Kanunilik Yolu ile Korunması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 32-14, Ankara, 1953, s. 97.

gerçek manada sağlayabilmesi hem de insan haklarının korunmasını gerçekleştirebilmesi için Meclis araştırması kurumunun yapısal sorunlarının çözülmesi gerekmektedir.

Meclis araştırması komisyonlarına yetki verilmesi ve yetkilerinin kanuni dayanağa kavuşturulması denetleme işlevinin gereğidir. Yetki olmadan denetlemenin olması mümkün değildir. Meclisin, Meclis araştırması kurumu bağlamında denetleme işlevini yerine getirebilmesi için şu düzenlemelerin yapılması hayati önem arz etmektedir:

- Meclis araştırması komisyonunun yetkileri kanun ile düzenlenmelidir. Yetkiler doğrultusunda gereğinin yapılmamasını kanuni müeyyideye bağlamak gerekir.⁹² Meclis araştırması komisyonuna bilgi ve belge verilmesini veya üçüncü kişilerin bilgi vermesinin teminini sağlamak bakımında kanuni düzenleme zorunludur. Bu ayrıca Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği ilkesinin de bir gereğidir.
- Meclis araştırmasının kapsamı bağlamında devlet sırrı ve ticari sırda dair kayıtlar kaldırılmalıdır. Bu tür bir sınırlama, egemenliğin millete ait olduğu ve bunun milletin temsilcileri aracılığı ile kullanılacağı ilkesiyle ve parlamenter hükümet sisteminin gerekleri ile bağdaşmaz.⁹³ Bu sınırlama kaldırılmasa bile devlet sırrı ve ticari sırrın ne olduğunun takdiri Meclis bünyesinde kurulacak özel bir komisyona veya yargı organına bırakılmalıdır.
- Meclis araştırması komisyonlarında raporu yazanların hemen hemen hepsinin yürütmeden geçici görevlendirme ile gelmesi parlamentonun özerk ve bağımsız bir organ olmasını engellemektedir. Parlamentonun ayrı bir organ ve güç olarak ortaya çıkabilmesi için bağımsız bir bilgi kaynağına sahip olmasının yanı sıra istihdam ettiği uzmanların da olması gerekir. Aksi takdirde denetlenen kuruluşun kendi raporunu kendisinin yazması gibi bir görüntü ortaya çıkar. Bu sebeple TBMM çeşitli alanlarda yetişmiş uzmanları istihdam etmelidir. İhtisas komisyonlarında çalışan uzmanların kendi alanları ile ilgili Meclis araştırması komisyonu kurulduğunda burada istihdamı bir çözüm yolu olabilir.

---

⁹² Erdal Onar, a.g.e., s. 120.

⁹³ Erdal Onar, a.g.e., s. 118.

Meclis araştırması komisyonları aracılığı ile insan haklarının korunmasına ve insan hakları bilincinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlanması Meclisin duyarlılığını göstermesi açısından büyük önemi haizdir. Yapısal sorunları giderilmiş Meclis araştırması komisyonları, denetleme işlevine ve bunun doğal sonucu olarak insan haklarının korunmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, YY.3, SS. 532.
- EVİK, Ali Hakan, "Yargıya İntikal Etmiş Bir Konu Hakkında Meclis Araştırması Açılmasının Hukuki Analizi", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. X, S. 3-4, Y. 2006, Aralık 2006, Erzincan.
- Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D.20, YY. 1, SS. 68.
- İBA, Şeref, Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.
- İBA, Şeref-BOZKURT, Rauf, 100 Soruda Parlamento Türk Parlamento Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Eylül 2004.
- Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D.20, YY. 3, SS. 752.
- KOCAMAN, Habip, "Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı", Yasama Dergisi, S. 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2006.
- ONAR, Erdal, Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 419, Ankara, 1977.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, TBMM, D. 20, YY.2, SS. 353.
- PRITSHETT, C. Herman, The American Constitution, McGraw-Hill Book Company INC. New York, Toronto, London, 1959
- SAVCI, Bahri, İnsan Hakları Kanunilik Yolu İle Korunması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:32-14, Ankara, 1953.
- Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, YY. 2, SS. 344.

Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasi Cinayetler Konusunda Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 19, YY. 5, SS. 897.

Yasadışı Örgütlerin Devlele Olan Bağlantıları ile Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, TBMM, D. 20, YY. 2, SS. 301.

İnternet Adresleri

- Anayasa Mahkemesi.....: www.anayasa.gov.tr
Genel Kurmay Başkanlığı .....: www.tsk.mil.tr
Milliyet.....: www.milliyet.com.tr
Radikal.....: www.radikal.com.tr
Star .....: www.stargazete.com
Takvim .....: www.takvim.com.tr
Türkiye Büyük Millet Meclisi.....: www.tbmm.gov.tr
Yeni Şafak .....: www.yenisafak.com.tr
Zaman.....: www.zaman.com.tr